

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇOCUK HAKLARI EKSENİNDE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİNİN 26 SAYILI GENEL YORUMUNUN TÜRKİYE'DE UYGULANMASININ ÖNÜNDEKİ HUKUKİ BOŞLUKLAR VE ENGELLER

Merve ALÇIK ENGÜRÜLÜ

Araştırma Makalesi

Dr. Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı,
mervealcik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5335-6540.

ÖZET

İklim değişikliği karşısında hakları tehlikede olan çocuklar, son yıllarda haklarının ihlal edildiğinden bahisle uluslararası insan hakları mekanizmalarına başvurularında bulunmaktadır. Çocuklar, iklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı yetişkinlere nazaran daha savunmasız olmakla birlikte yetişkinlerden çok daha uzun bir süre bu zararlı etkilere maruz kalma tehlikesi altındadırlar. Yakın zamanda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından iklim değişikliği özelinde çocuk hakları ve çevre hakkında 26 Sayılı genel yorum yayımlanmıştır. Anılan genel yorum, iklim değişikliğinin çocukların haklarından yararlanmalarını engellemesi sebebiyle devletlerin bu hususta yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri somutlaştırmak açısından yol göstericidir. Komite tarafından yayımlanan genel yorumlar hukuki olarak bağlayıcılığa sahip olmasa da uluslararası hukuk çerçevesindeki yumuşak hukuku meydana getiren belgeler olması sebebiyle gelecekteki emredici hukuk kurallarının oluşturulması açısından önemlidir. Çalışmamızda, iklim değişikliği ve çocuk hakları arasındaki bağlantıyı somutlaştıran 26 sayılı genel yorumda belirtilen devlet yükümlülüklerinin gerçekleştirilmesi hususunda Türkiye'deki hukuki boşlukları ve engelleri belirlemek amaçlanmaktadır. Ardından, Türkiye için belirlenen bu hukuki boşlukların doldurulması ve engellerin aşılması üzerine önerilerde bulunulacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: İklim Değişikliği, Çocuk Hakları, Çocuk Hakları Komitesi, 26 sayılı Genel Yorum, Yumuşak Hukuk, Dava Açma Ehliyeti, Mahkemeye Başvurma Hakkı.

İntihal / Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış olup en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

DOI: 10.62124/kluhfd.1801104.

LEGAL GAPS AND BARRIERS TO THE IMPLEMENTATION OF THE UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD'S GENERAL COMMENT NO. 26 IN TURKEY WITH REGARDS TO CLIMATE CHANGE AND CHILDREN'S RIGHTS

Merve ALÇIK ENGÜRÜLÜ

Research Article

Research Assistant Dr., Kırklareli University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, mervealcik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5335-6540.

ABSTRACT

In recent years, children whose rights are endangered by climate change have increasingly appealed to international human rights mechanisms, claiming that their rights have been violated. Children are not only more vulnerable than adults to the harmful effects of climate change, but they are also at greater risk of being exposed to these effects for a much longer period. Recently, the United Nations Committee on the Rights of the Child (UNCRC or Committee) issued General Comment (GC) No. 26 on children's rights and the environment, with a special focus on climate change. This GC serves as a guiding document in clarifying the obligations of states in ensuring that the adverse impacts of climate change do not hinder the enjoyment of children's rights. Although GC's issued by the Committee do not have legally binding force, they are considered part of the body of soft law within international legal frameworks and are therefore significant for the development of future binding legal norms.

This article aims to identify the existing legal gaps and obstacles in Türkiye regarding the implementation of state obligations outlined in GC No. 26, which concretely links climate change and children's rights. Subsequently, the study will offer recommendations to address these legal gaps and overcome the identified challenges in the Türkiye context.

KEYWORDS: Climate Change, Children's Rights, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 26, Soft Law, Standing, Access to Justice.

GİRİŞ

İklim değişikliğinin çocuk haklarını ciddi bir şekilde tehdit ettiği ve nesiller arası adaletsizliğe sebebiyet verdiği bugünkü son gelişmeleri içerir bilim ışığında ortaya konulmuştur. Buna rağmen devletler tarafından iklim politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında çocukların katılımı çoğunlukla göz ardı edilmektedir. İklim değişikliği karşısında hakları tehlikede olan çocuklar, ulusal ve uluslararası mahkemelere yahut yarı yargısal insan hakları mekanizmalarına başvurarak haklarının ihlal edildiği iddialarıyla, devletlerin karbon salımını azaltma yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda davalar açmakta ve başvurular yapmaktadırlar. Çocuklar tarafından açılan bu dava ve yapılan başvurular, uluslararası hukuk çerçevesinde düşünüldüğünde, iklim değişikliği ve çocuk hakları bağlamında kabul edilen yumuşak hukuk belgeleriyle birlikte yorumlandığında potansiyel olarak yakın gelecekte emredici hukuk kuralları

haline gelebilecek kuralların çerçevesini oluşturacaktır.

İklim değişikliğinin zararlı etkilerinin çocukların haklarını ihlal ettiği iddiasıyla Çocuk Hakları Komitesine (bundan sonra komite olarak anılacaktır) Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü kapsamında yapılan *Sacchi ve diğerleri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye* başvuruları bu konuda yapılan ilk başvurular olması hasebiyle önem arz etmektedir. Komiteye yapılan bu başvurular, 2020 yılının son çeyreğinde karara bağlanmıştır. Her ne kadar *Sacchi ve diğerleri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye* kararlarında Komite, iç hukuk yollarının tüketilmemesi sebebiyle kabul edilmezlik kararı vermişse de bu kararlarla sınır aşan çevresel zararlardan kaynaklanan hak ihlalleri neticesinde devletlerin sorumlu tutulup tutulamayacağı ile başvuru çocukların mağdur statüsüne sahip olup olmadıkları hususunda birtakım tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitleriyle, karar iklim değişikliği açısından çocuk haklarının geleceğine dair yol gösterici nitelik taşımaktadır¹. *Sacchi ve diğerleri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye* başvurularının bir diğer önemi de komitenin bu başvurular akabinde çocuk hakları ve iklim değişikliği ilişkisini gündemine almasıdır. Böylece, komite, yürüttüğü çalışmalar neticesinde, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında çocuk haklarının korunması için devletlerin alması gereken tedbirleri somutlaştıran 26 sayılı genel yorumu hazırlayarak 2023 yılında kabul etmiştir².

Çocukların hak temelli, iklim değişikliği hususunda karar alma sürecinde seslerini yükselttiği başvurulardan biri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önüne gelen *Duarte Agostinho ve diğerleri v. Portekiz ve diğer 32 devlet* başvurusu idi. Ne yazık ki bu başvuruyu mahkeme iç hukuk yollarının

¹ Merve Alçık Engürülü, 'AİHM'in Çevre İçtihadının İklim Değişikliği Davalarına Uygulanabilirliği', (2023) 72 (3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1032.

² Merve Alçık Engürülü, 'Çevresel Halk Katılımının Bir Aracı Olarak Yargı (Yetkin Yayınları 2025) 415.

başvurucular tarafından tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur³. Bu başvuruya benzer şekilde De Conto v. İtalya ve diğer 32 devlet ile Uricchio v. İtalya ve diğer 32 devlet başvurularında da mahkeme İtalya dışındaki devletlerin yargı yetkisinin bulunmadığından bahisle başvuruları kabul edilemez bulmanın yanı sıra aleyhine başvuru yapılan devletlerden başvuru yapanın yaşadığı devlet olan İtalya açısından ise hem yargı yetkisi açısından hem de başvuru yapanın mağdur statüsünün bulunmaması gerekçesiyle başvuruları kabul edilemez bulmuştur⁴. Benzer konulu bir diğer başvuru olan Engels ve diğerleri v. Almanya başvurusundan verdiği kararında ise mahkeme, yine başvuru yapanın mağdur statüsünün bulunmadığı gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁵. AİHM önüne gelen iklim değişikliğinin olumsuz etkileri neticesinde hak ihlali iddiaları için özellikle kabul edilebilirlik koşullarının mahkeme nezdinde karşılanmasına dair problemler halihazırda varlığını sürdürmektedir. Verein Klimasenioren ve diğerleri v. İsviçre başvurusu için AİHM'in esasa dair incelemesinde yaptığı değerlendirmeler, iklim değişikliğinin insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin olsa ve devletlerin hak ihlalinin önüne geçmek üzere almaları gereken tedbirleri belirlese de özel olarak çocuklar tarafından yapılan bir başvuru olmaması dolayısıyla direkt olarak çocukların haklarına yönelik olmasa da çalışmamızda, anılan kararın iklim değişikliği ve çocuk hakları bağlamına sunduğu katkılara değinilecektir. Bunlar dışında, ulusal mahkemelere çocuklar tarafından yapılan iklim değişikliğinin zararlı etkileri sebebiyle haklarının ihlal edildiğine ilişkin davalar bulunmaktadır; ancak bu davalar çalışmamızda yer almamaktadır⁶.

³ Duarte Agostinho and others v. Portugal and 32 other states App. No. 39371/20, (ECtHR, 09.09.2024).

⁴ Uricchio v. Italy and 32 other states App. No. 14615/21, (ECtHR, 07.05.2025); De Conto v. Italy and 32 other states App. No. 4620/21, (ECtHR, 30.05.2025).

⁵ Engels and others v. Germany App. No.46906/22, (ECtHR, 01.07.2025).

⁶ Anılan ulusal davalar hakkında bilgi almak için Bkz. Serkan Köybaşı, İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık (On İki Levha Yayıncılık 2023) 438, 467.

Çalışmamızda, öncelikle iklim değişikliği ve çocuk hakları arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılacaktır. İklim değişikliğinin zararlı etkilerinin çocuklar üzerindeki ve dolayısıyla çocuk hakları kapsamındaki etkileri açıklanacaktır. Ardından, Vereın Klimaseniorinnen ve diğerleri v. İsviçre kararının iklim değişikliği ve çocuk hakları ilişkisine sunduğu katkılar ele alınacaktır. Daha sonra, 26 sayılı genel yorumun (GY) hukuki kapsamının belirlenmesi çerçevesinde hazırlanışı ve işlevi açıklanacak; GY’de devletlere atfedilen yükümlülükler belirtilecektir. Son olarak, anılan 26 sayılı GY’nin Türkiye’de uygulanmasının önündeki hukuki boşluklar, engeller ile bu boşlukların doldurulması ve engellerin aşılmasına yönelik öneriler ele alınacaktır. Türkiye’nin taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesinin (ÇHS) yarı yargısal mekanizması olan komitenin hazırladığı GY’lerde belirtilen devlet yükümlülüklerine uymamanın şu an için bir hukuksal yaptırım olmasa bile, bu GY’de belirtilen devlet yükümlülüklerinin ileride hukuksal yaptırım gerektirir emredici kurallara dönüşme potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, 26 sayılı GY özelinde Türkiye’de bu GY’de belirtilen tedbirlerin alınması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi doğrultusunda, hukuki boşlukların ve engellerin belirlenmesi; bu boşlukların nasıl doldurulabileceği ve engellerin nasıl aşılabileceğine ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Çalışma ile literatüre sunulmak istenen katkı da bu değerlendirmenin sunulmasından ibarettir.

I. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇOCUK HAKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

İnsan yaşadığı çevreden varestede tutulamaz; soluduğumuz hava, içtiğimiz su, doğadan elde ettiğimiz besinlerin tümü insanın yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için gereklidir. Çevrede yaşanan aşırı değişiklikler veya bozulmalar da kuşkusuz insanı yakından etkilemektedir. Havanın, suyun, besinlerin kirlenmesi doğrudan insan sağlığını olumsuz yönde etkileyecek ve yaşam kalitesini düşürecektir. Her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı

vardır. Anayasamızda çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek devlete ve vatandaşlara ödev olarak yüklenmiştir. Bunun yanı sıra, anayasamızın 41. maddesinde, ailenin korunması ve çocuk hakları düzenlenmiş olup, buna göre, devletin ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması hususunda tedbirler alacağı ifade edilmektedir.

İklim değişikliği, içinde bulunduğumuz yüzyılda insan kaynaklı olup Dünyamızı ve ekosistemlerimizi tehdit eden, uzun vadede kümülatif etki gösteren küresel bir mesele ve uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu en büyük çevresel zorluk olarak ifade edilmektedir⁷. İklim değişikliği sebebiyle meydana gelen aşırı sıcaklık artışları Dünyada yaşayan tüm canlılar üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Sağlıklı bir çevrenin, insan haklarının kullanılmasında için gerekli olmasının yanı sıra insanın haklarından yararlanmasını da kolaylaştırıyor oluşu, hakların kullanılmasının bir ön koşulu olarak değerlendirilebilir⁸. Bu nedenle, çevrenin uzun vadede kötüleşmesine sebep olan, sağlıklı bir çevrede yaşamamızı olumsuz yönde etkileyen ve ileride telafi edilemeyecek zararlara ve hak ihlallerine sebep olacağı öngörülen iklim değişikliği de insan haklarıyla doğrudan ilişkilidir.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinde (BMİDÇS) iklim değişikliği, *“karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlemlenen doğal iklim değişkenliğine ek olarak, küresel atmosferin bileşimini değiştiren insan faaliyetlerine doğrudan veya dolaylı olarak atfedilen bir iklim değişikliği”* olarak ifade edilmektedir. Yine BMİDÇS’ye göre, *“İklim değişikliğinin olumsuz etkileri, doğal ve yönetilen ekosistemlerin bileşimi, esnekliği veya üretkenliği üzerinde veya sosyo-ekonomik sistemlerin işleyişi veya insan sağlığı ve refahı üzerinde önemli zararlı etkileri olan iklim değişikliğinden kaynaklanan fiziksel*

⁷ Bridget Lewis, Environmental Human Rights and Climate Change Current Status and Future Prospects (Springer 2018) 5.

⁸ Lewis, Environmental Human Rights (n 7) 16.

çevre veya biyota değişiklikleri” olarak ifade edilmektedir⁹.

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi tarafından hazırlanan 36 sayılı GY’de, çevresel bozulma, iklim değişikliği ve sürdürülemez kalkınmanın şimdiki ve gelecek nesillerin yaşam hakkından yararlanmalarına yönelik en acil ve ciddi tehditlerden olduğu belirtilmiştir¹⁰. Anılan GY’de, devletlerin kamu ve özel sektör aktörleri ile çevreyi zarar, kirlilik ve iklim değişikliğine karşı korumak için aldıkları tedbirler ölçüsünde kişilerin yaşam hakkına saygı duyulması ve yaşam hakkının korunmasının sağlanacağına altı çizilerek iklim değişikliğinin özellikle yaşam hakkı ile ilişkisi kurulmaktadır.

Çocuklar, iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden özellikle etkilenmenin ve savunmasız olmanın yanı sıra, değişimin önemli parçasıdır¹¹. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde iklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki bilimsel verilerle saptanmış ve gelecekte gerçekleşmesi muhtemel zararları üzerinde durulacak; akabinde bu zararların çocukların hangi hak veya haklarını etkilediği ya da etkileyebileceği araştırılacaktır.

⁹ United Nations Framework Convention on Climate Change <<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>> Son Erişim Tarihi: 07.06.2025.

¹⁰ United Nations Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of The International Covenant on Civil and Political Rights, on The Right to Life, Adopted by the Committee at its 124th session (8 October to 2 November 2018) <<https://www.refworld.org/docid/5e5e75e04.html>> Son Erişim Tarihi: 07.09.2025.

¹¹ Karin Arts, ‘Children’s Rights and Climate Change’ iç Claire Fenton-Glynn (ed), Children’s Rights and Sustainable Development: Interpreting the UNCRC for Future Generations (Cambridge University Press 2019) 220; United Nations Human Rights Council, ‘The Impacts of Climate Change on The Human Rights of People in Vulnerable Situations’ <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/336/00/PDF/G2233600.pdf?OpenElement>> Son Erişim Tarihi:05.09.2025, 4; Christine Bakker, ‘Climate Change and Children’s Rights’ iç Jonathan Todres ve Shani M. King (edr), The Oxford Handbook of Children’s Rights (Oxford University Press, 2020) 450.

A. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ZARARLI ETKİLERİ VE ÇOCUKLAR

1. Çocuklar Üzerindeki Zararlı Etkiler

İklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiserinin raporlarında aşırı hava koşulları, doğal afetler, su kıtlığı ve gıda güvensizliği, hava kirliliği ve vektör kaynaklı bulaşıcı hastalıklar ve bunun sonucunda ortaya çıkan psikolojik travmalar olduğu belirtilmektedir¹². Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimleri yetişkinlere nazaran henüz tamamlanmadığından zarar görme riskine çoğu zaman daha açık konumda oldukları söylenebilir¹³.

İklim değişikliği acil durumu, Dünya üzerindeki çocukların haklarına yönelik sistemik ve acil bir tehdit olarak görülmektedir¹⁴. İklim değişikliğine bağlı olarak meydana gelen aşırı hava değişiklikleri, sıcaklık artışları Dünyada belirli bölgelerde kuraklık riskini artırmaktadır. Bunun yanı sıra, deniz seviyelerinde yükselmeler, aşırı sel felaketleri, fırtınalar da iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Benzeri aşırı hava şartları, çocuklar açısından hastalık ve ölüm oranını artırmaktadır¹⁵. İklim değişikliği sebebiyle aşırı sıcaklık artışından orantısız bir şekilde etkilenen çocukların vücutlarının ısı değişikliklerine uyum

¹² United Nations Human Rights Council, 'Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child' <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/110/91/pdf/G1711091.pdf?OpenElement>> Son Erişim Tarihi:29.06.2025 3; Köybaşı (n 6) 318.

¹³ Katharina Ruppel-Schlichting ve diğerleri, 'Climate Change and Children's Rights: An International Law Perspective' iç Oliver C. Ruppel ve diğerleri (edr), Climate Change: International Law and Global Governance, (Nomos Verlagsgesellschaft mbH 2013) 351.

¹⁴ United Nations Committee on The Rights on The Child, 'General Comment No. 26 on Children's Rights and The Environment, With a Special Focus on Climate Change', CRC/C/GC/26, < <https://digitallibrary.un.org/record/4019010?ln=fr>> Erişim Tarihi:28 Ağustos 2025, parag.1.

¹⁵ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 4.

sağlayamamaları onları hastalıklara yatkın hale getirmektedir¹⁶. Sağlık sorunlarına ek olarak aşırı hava olayları ve doğal afetler çocukların eğitim, sağlık ve barınma gibi hizmetlere erişimlerini de zorlaştırmaktadır. Anılan hizmetlerin altyapıları doğal afetler sebebiyle bozulmakta ve bu durum da çocukların yaşam kalitesini bozmaktadır¹⁷.

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak deniz seviyesindeki yükselme ve artan buharlaşma ile çoğu kuru tropik altı bölgede yüzey ve yeraltı suyu kaynaklarının azaltacağı öngörülmektedir. Kuraklık artışı, suya erişimin zorlaşması ve yetersiz beslenme ile çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimleri olumsuz olarak etkilenecektir¹⁸.

Sıcak hava dalgaları ve kuraklıkla bağlantılı orman yangınlarının artışı hava kalitesini ve çocukların solunum sistemlerini olumsuz yönde etkilemektedir; daha yüksek sıcaklıklar ayrıca astımı ve alerjik solunum hastalıklarını tetiklemektedir. Dolayısıyla hava kirliliği ve iklim değişikliği, daha yüksek solunum hızları nedeniyle solunum sorunlarına ve hava kirliliğine bağlı enfeksiyonlara daha duyarlı olan çocuklara orantısız şekilde zarar verecektir¹⁹.

İklim değişikliğinin ayrıca sıcaklık, nem ve yağıştaki değişikliklere duyarlı konakçılara sahip böceklerle bulaşan hastalıklar da dâhil olmak üzere vektör kaynaklı hastalıkların mevsimsel ve coğrafi aralığını genişleteceği öngörülmektedir²⁰.

---

¹⁶ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 4.

¹⁷ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 4; Köybaşı (n 6) 322.

¹⁸ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 5; Susana Sanz-Caballero, 'Children's Rights in A Changing Climate: A Perspective from The United Nations Convention on The Rights of The Child', (2013) 13 Ethics in Science and Environmental Politics 2.

¹⁹ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 5.

²⁰ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 6; Ruppel-Schlichting ve diğerleri (n 13) 350.

Çocukların fiziksel sağlığı üzerinde meydana gelmesi muhtemel bu risklerin aynı zamanda çocukların psikolojik sağlığını da etkileyeceği açıktır. Çocuklar iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yarattığı travmatik stres ile mücadele etmektedirler. Yerinden edilme durumlarında, geleneksel topraklardan ve bölgelerden, topluluklardan ve aile üyelerinden ayrılmaları, çocukların eğitimi, kültürel kimliği ve sosyal destek sistemlerine erişimlerini zorlaştıracaktır. Tüm bu olumsuz iklim etkilerinin çocuklara ciddi zihinsel sağlık problemleri olarak yansımaları da olasıdır²¹. İklimle bağlı göçün bir sonucu da olarak, sosyal ve fiziksel çevrede meydana gelen değişiklikler, çocukların sağlığı ve yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyecektir²².

Özellikle yoksul çocuklar, özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklar, coğrafi olarak hassas bölgelerde yaşayan çocuklar, azınlık grubuna mensup çocuklar, refakatsiz çocuklar, yerli topluluklara mensup çocuklar, engelli çocuklar, kız çocukları, göçmen çocuklar gibi marjinal çocuk grupları anılan tüm bu zararlı etkilerden diğerlerine nazaran daha da derinden etkilenecektir²³. Çocuklar, iklim değişikliğinin sebep olduğu olumsuz etkilere bugün maruz kalmakta ve gelecekte de bunlara maruz kalmaya devam etmektedirler. Maruz kalınan sürenin uzunluğu, iklim değişikliğinin oluşturduğu zararın yükünü, çocuklara bugünün yetişkinlerinden daha fazla yükleyeceği aşikardır²⁴.

İklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki zararlı etkilerinin çeşitli bilimsel raporlarda ve makalelerde ifade edilmesinin yanı sıra, BM nezdinde kabul edilen 26 sayılı GY'nin hazırlık aşamasında yürütülen danışma ve istişare süreci

²¹ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 6; Köybaşı (n 6) 319.

²² United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 6.

²³ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 6, 7; Cemrenur Solakoğlu Sayarlıoğlu, 'İklim Değişikliği ve Çocuk Hakları' iç Türkân Yalçın (ed), Çocuk Yazıları (Savaş Yayınevi 2022) 751, 759, 760; Köybaşı (n 6) 319.

²⁴ Arts (n 6) 219.

boyunca, istişarelere katılan çocuklar bizzat iklim değişikliğinin neden olduğu çevresel bozulmaların yaşamları üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ve deneyimleri aktarmışlardır²⁵. Anılan 26 sayılı GY'nin hazırlığı aşamasında yürütülen istişarelere katılan çocukların %35'i, iklim değişikliğinin sonuçları nedeniyle hayatlarının değişip değişmediği sorusuna evet yanıtını vermişlerdir. Benzer şekilde istişarelere katılan çocukların %42'si ise çevresel bozulmalar ve hasarlar sebebiyle hayatlarının değiştiğini ifade etmişlerdir. Hayatlarının nasıl değiştiği hususunda çocukların kendilerini ifade etmeleri istenildiğinde ise, çocukların iklim değişikliği ile çevreye verilen zararın birbiri ile ilişkili olduğunu anladıklarını gösterir yönde açıklamalarda buldukları görülmektedir²⁶. Komitenin 26 sayılı GY hazırlık aşamasındaki ilk danışma raporuna göre, iklim değişikliği nedeniyle çocuklar tarafından en sık ifade edilen olumsuz etkiler, aşırı sıcaklıklar, sağanak yağış ve fırtına halleri, kuraklık ve sel olarak ifade edilirken; çocukların yaşamlarında değişikliğe yol açan çevresel bozulmalar ise atık ve kirlilikler, ormansızlaşma, hava kirliliği ve biyolojik çeşitlilik kaybı olarak ifade edilmiştir²⁷.

2. Çocuk Haklarına Yönelik Zararlı Etkiler

a. Genel Olarak

İnsan haklarına dair uluslararası sözleşmelerin birçoğu insanların iklim değişikliğinin farkına varmasından önce akdedildiğinden bu sözleşmelerde iklim değişikliğinin sebep olduğu insan hakları ihlallerinden bahsedilmemektedir. Dolayısıyla anılan metinler, çevresel bozulmalar sebebiyle bireylerin haklarının ihlal edilmesi hususuna odaklanmaktan ziyade bireylerin haklarının devletin

²⁵ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.3.

²⁶ United Nations, 'Report of The First Children and Young People's Consultation September 2022', <<https://childrightsenvironment.org/wp-content/uploads/2022/09/Report-of-the-first-Children-and-Young-Peoples-Consultation.pdf>> Erişim Tarihi: 28.08.2025 10, 11.

²⁷ United Nations, Report of The First Children (n 26) 13, table 4.

müdahalelerine karşı korunmasına yöneliktir²⁸. Ancak pozitif yükümlülükler doktrininin gelişmesiyle, iklim değişikliğinin zararlı etkilerinin gün be gün daha fazla hissedilir hale gelmesi ve var olan bilimsel gelişmeler ışığında iklim değişikliğinin insan haklarını tehdit eden en mühim mesele olduğunun idraki ile artık iklim değişikliği uluslararası ve ulusal düzeydeki hukuki metinlerde açıkça ve özellikle zikredilmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini yavaşlatmaya veya mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırmaya yönelik hukuki tedbirlerin de alınmaya başladığı görülmektedir. İklim değişikliği ile tüm hakların olumsuz şekilde etkilenmesi; insan haklarının bu etkilenme açısından bölünmez ve birbirine bağlı olduğunu göstermektedir²⁹. Yaşadığımız çevrenin kalitesini bozan iklim değişikliği, tüm insan haklarını olumsuz etkilediği gibi³⁰ benzer şekilde çocuk haklarını da etkilemektedir.

Paris Anlaşmasının başlangıç kısmında yer alan *“Taraflar, iklim değişikliğinin insanlığın ortak bir endişesi olduğunu kabul ederek, iklim değişikliğini ele almak için harekete geçerken, insan hakları, sağlık hakkı, yerli halkların, yerel toplulukların, göçmenlerin, çocukların, engellilerin ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkı ile cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve nesiller arası eşitliğe ilişkin yükümlülüklerine saygı duymalı, bunları teşvik etmeli ve dikkate almalıdır.”* cümlesindeki çocuk haklarına yapılan vurgu, iklim değişikliğinin çocuk haklarından yararlanmayı olumsuz etkilediğinin küresel düzeyde kabul edildiğini doğrulamaktadır³¹. Engellilerin ve hassas durumdaki kişilerin haklarının da dikkate alınması ifadesi bu konumdaki çocukların da

²⁸ Sanz-Caballero (n 18) 3.

²⁹ Sanz-Caballero (n 18) 3; Cüneyt Yüksel, ‘İklim Değişikliği ile Mücadelede Bir Araç Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku’, (2022) 10 (2) Ceza Hukuku ve Kriminolojisi Dergisi 344.

³⁰ Serkan Köybaşı ve Nihal Özkardeş, ‘İnsan Hakları Çerçevesinde İklim Değişikliğinden Meydana Gelecek Felaketlerden İdarenin Sorumluluğu’ (2025) 83 (3) İstanbul Hukuk Mecmuası 1231.

³¹ Bakker (n 11) 449.

özellikle haklarının olumsuz etkilendiğine işaret etmektedir.

İklim değişikliği, toplumun genç kesimini oluşturan çocukların yaşam kalitelerini onların hayatları süresince farklı şekillerde bozmaktadır. Yaşadığımız çevreyi bütünüyle ilgilendiren iklim değişikliğinden, doğrudan veya dolaylı olarak olumsuz yönde etkilenmeyen tek bir hak bulunmamaktadır. Bir şekilde, sahip olunan tüm haklar, doğrudan veya dolaylı olarak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden etkilenmektedir³².

Çocuk hakları konusunda en kapsamlı ve neredeyse bütün ülkeler tarafından kabul edilen ÇHS'nin, iklim değişikliği açısından da değerlendirilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Dolayısıyla iklim değişikliğinin çocuk haklarına etkisi ÇHS'de yer alan haklar açısından ele alınacaktır. İklim değişikliği yaşam, sağlık, gıda, su ve sağlık, kendi kaderini tayin hakkı, kültürel haklar ve diğer başkaca hakları, cinsiyet temelinde olumsuz yönde etkilemektedir³³. İklim değişikliği, ÇHS'de güvence altına alınan pek çok hakkın çocuklar tarafından etkili bir şekilde kullanılmasına zarar vermektedir.

Komite, ÇHS'nin dört temel ilke üzerine kurulduğunu ve bu ilkelerin aynı zamanda sözleşmede yer alan haklardan olup sözleşmedeki diğer hakların uygulanması ve yorumlanmasında göz önüne alındığını belirtmektedir. Söz konusu temel ilkeler; yaşam ve gelişme hakkı, çocuğun üstün menfaati ilkesi, ayrımcılık yasağı ve çocuğun dinlenilmesi ve görüşlerinin dikkate alınmasıdır. Anılan bu ilkeler iklim değişikliği ile de yakından ilgilidir. İklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı çocuğun üstün menfaatinin korunması ve gözetilmesi gerekmektedir. İklim krizine yönelik oluşturulan plan, program ve politikalarda

---

³² Sanz-Caballero (n 18) 1.

³³ United Nations Human Rights Council, The Impacts of Climate Change (n 11) 4; Larissa Parker ve diğerleri, 'When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-Focused Rights-Based Climate Litigation Around the World', (2022) 13 (1) Journal of Human Rights and The Environment 65.

devletlerin çocukların fikir ve görüşlerini dinlemesi ve bu görüşlerin dikkate alınması diğer bir deyişle çocuğun katılım haklarının³⁴ sağlanması gerekmektedir³⁵. Çocuklar, iklim değişikliğinden en fazla etkilenenlerden olmasına rağmen iklim değişikliğine dair plan, program veya politikalarda sesleri duyulamamaktadır. Çocukların aktif bir katılımcı olarak bu çalışmalarda yer almaları, görüşlerini belirtmelerine fırsat verilmesi gerekmektedir. İklim değişikliği çocuğun kendisini yakından ilgilendiren bir mesele olup, çocukların yaşları ve olgunluk düzeyleri gerektirdiğince görüşleri dinlenilmeli ve bu görüşlere gereken ağırlık verilmelidir³⁶. Öğretide, güçlendirme hakları (*empowerment rights*) veya katılım hakkı olarak da ifade edilen çocuğun dinlenme hakkı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruz kalan çocukların seslerinin duyulmasını ve onların görünürlüğünü sağlayacaktır³⁷.

Çocukların yaşam ve gelişme hakkı da iklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı korunması gerektiği gibi; ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle çocuklar arasında ayrımcılık yapılmamalıdır. Öğretide, uygulanan iklim değişikliği politikalarında, homojen bir gruptan oluşmayan farklı çocuk gruplarının iklim değişikliğine verdikleri farklı tepkilerin dikkate alınmadığı

³⁴ Öğretide çocuğun katılım hakları denildiğinde Çocuk Hakları Sözleşmesinin 12 ila 17. maddeleri arasındaki haklar kastedilmektedir. Çocuk Hakları Komitesinin Sözleşmenin 4 temel ilke üzerine kurulduğuna dair ilkelere biri Çocuk Hakları Sözleşmesinin 12. maddesinde yer alan çocuğun dinlenme hakkıdır. (*right to be heard*) Öğretide her ne kadar 12. maddede yer alan hakkı çocuğun katılım hakkı denilse de, madde lafzının Türkçeleştirilmesi ile 12. maddede yer alan hakkın çocuğun dinlenilmesi hakkı olarak ifade edilmesi de mümkündür. Bkz; Merve Alçık, 'Koruma/Özerklik Dengesinde Çocuğun Dinlenme Hakkı ve Mahkemeye Erişimi' iç Şafak Evran Topuzkanamış (ed), İnsan Haklarında Buluşmak (On İki Levha Yayıncılık 2022) 164, 165.

³⁵ Alçık (n 34) 164; Köybaşı, (n 6) 323.

³⁶ Alçık (n 34) 180, 181; Solakoğlu Sayarlıoğlu (n 23) 754, 755.

³⁷ Sanz-Caballero (n 18) 8; Elizabeth Donger, 'Children and Youth in Strategic Climate Litigation: Advancing Rights through Legal Argument and Legal Mobilization', (2022) 11 (2) Transnational Environmental Law 7; Solakoğlu Sayarlıoğlu (n 23) 754.

belirtilmektedir³⁸.

İklim değişikliği, artan kuraklık, sel, hastalıklar ve açlık riski yoluyla çocukların hayatta kalmasını ve gelişimini doğrudan tehdit etmektedir. Bu tehditlerle eğitimi ve gelişimi kesintiye uğrayan çocuğun üstün menfaatinin olumsuz etkilendiği aşıkardır.³⁹ ÇHS'nin 6. maddesine göre, “*Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.*” Sözleşmeciler devletler, çocuğun iklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı hayatta kalması ve gelişmesini sağlamak için mümkün olan en üst düzeyde çaba sarf etme yükümlülüğü altındadırlar.

İklim değişikliği, artan hastalık riskine ve eğitimi kesintiye uğratan ve çocuk korumayı etkileyen doğal tehlikelere yol açarak çocukların üstün menfaatinin olumsuz etkilemekte olup Komite de taraf devletlerin iklim değişikliğine dair kanun ve politikaların yapımında çocuğun üstün menfaatinin öncelikli olarak gözetilmesi gerektiğini ifade etmektedir⁴⁰. ÇHS kapsamında, çocuklar, çevresel zararlardan kaynaklanan haklarının ihlaline karşı korunmayı isteme hakkına sahiptirler⁴¹.

Komite, 26 sayılı GY'nin hazırlık aşamasında yapılan istişarelere katılan çocukların neredeyse %63'ü, iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmaların çocukları yetişkin bireylerden daha fazla etkilediğini düşündüklerini göstermektedir. Hatta istişarelere katılan çocuklardan %67'si iklim değişikliğinin

³⁸ Ruppel-Schlichting ve diğerleri (n 13) 364; Solakoğlu Sayarlıoğlu (n 23) 751, 752.

³⁹ Bakker (n 11) 455.

⁴⁰ United Nations Human Rights Council, ‘Report of The Special Rapporteur on The Issue of Human Rights Obligations Relating to The Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment’ <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/017/29/PDF/G1801729.pdf?OpenElement>> Son Erişim Tarihi:01.07.2025 13; Solakoğlu Sayarlıoğlu (n 23) 744.

⁴¹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag 7.

ve çevresel bozulmaların özellikle bazı çocukları diğer çocuklardan ziyade daha fazla olumsuz etkiye maruz bıraktığını ifade etmektedirler. Çocukların %88'i iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmaların gelecek nesilleri tehdit ettiğini belirtmektedirler⁴². Komite tarafından yayımlanan 26 sayılı GY'de temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin bir insan hakkı olduğu ve çocukların da çeşitli haklarından yararlanabilmeleri için gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Aksi halde, iklim değişikliğinin sonuçlarının da içinde olduğu çevresel bozulmaların özellikle dezavantajlı konumdaki çocuklar ile iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden yüksek düzeyde etkilenen yerlerde yaşayan çocuklar açısından, bunların haklarından yararlanmalarını olumsuz yönde etkileyerek engelleyeceği göz önünde tutulmalıdır⁴³.

b. Çocuk Hakları ile Gelecek Nesillerin Hakları Arasındaki İlişki

Uluslararası insan hakları ile ilgili belgelerde gelecek nesiller ile çocuklar ve gençler kavramlarının sıklıkla bir arada kullanılmaktadır. Gelecek nesillerin haklarının mevcut uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde belirlenmesi ve devletlerin bu konudaki yükümlülüklerinin somutlaştırılması üzerine 2023 yılında kabul edilen Gelecek nesillerin insan hakları üzerine Maastrich İlkelerinin dibacesinin 7. paragrafında, çocuklar ve gençlerin gelecek nesillere en yakın olanlar oldukları ve dolayısıyla uzun vadeli, çok kuşaklı düşünceye geçişte önemli bir rol oynadıkları ifade edilmektedir⁴⁴. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden söz ederken öğretilerdeki çocuk hakları ve gelecek nesillerin hakları arasındaki ilişkinin ifade edilerek açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Açıkça çocuk haklarından bahsetmese dahi, BMİDÇS'nin 3. maddesinde,

⁴² United Nations, Report of The First Children (n 26) 16, 17, figure 3.

⁴³ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 8.

⁴⁴ Maastricht Principles on The Human Rights of Future Generations, <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/new-york/events/hr75-future-generations/Maastricht-Principles-on-The-Human-Rights-of-Future-Generations.pdf>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

“Taraflar, iklim sistemini, eşitlik temelinde ve ortak ancak farklı sorumluluklara ve ilgili yeteneklerine uygun olarak, insanlığın mevcut ve gelecek nesillerinin yararına korumalıdır. Buna göre gelişmiş ülke Taraflar, iklim değişikliği ve olumsuz etkileriyle mücadelede öncü olmalıdır.” denilmektedir⁴⁵. Maddede geçen mevcut ve gelecek nesiller kavramı çocukların haklarını kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır. Şüphesiz, çocuklar ve çocuk hakları mevcut nesiller kavramının içerisinde yer almaktadır. Buna karşılık gelecek nesiller denildiğinde bu kavramdan ne anlaşılması gerektiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bunu belirlemek, çocuk hakları ile gelecek nesillerin hakları arasındaki ilişkiyi belirlemek anlamına gelmektedir.

Uluslararası insan hakları hukuku sözleşmeleri ve metinlerinde, gelecek nesiller kavramının herkesçe kabul görmüş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Gelecek nesillerin hak sahipliği de benzer şekilde normatif düzlemde hala tartışmaları ihtiva etmektedir⁴⁶. Öğretide, gelecek nesiller kavramını tanımlamanın zorluğu ve kesin bir tanımının yapılamama hali; bu kavrama kim veya kimlerin dâhil olduğu hususunda hem mahkemelerin hem de öğretinin farklı görüşler getirilmesi sonucunu doğurmuştur⁴⁷. Mahkemeler, önüne gelen somut uyuşmazlıklar neticesinde verdikleri kararlarda gelecek nesiller kavramının içeriğini belirlemeye çalışmaktadırlar. Çeşitli mahkeme kararları, çevreye verilen zararların yaşayan çocuklar ve henüz yaşamayan veya yaşayacak olan gelecek nesiller üzerindeki etkisi ele alınırken gelecek nesillerin kim veya kimlerden

⁴⁵ United Nations Framework Convention on Climate Change (n 9) 4; Ruppel-Schlichting ve diğerleri (n 13) 365.

⁴⁶ Aoife Nolan, ‘The Children are the Future - Or Not? Exploring The Complexities of the Relationship between the Rights of Children and Future Generations’, (EJIL:Talk!, May 2022) <<https://www.ejiltalk.org/the-children-are-the-future-or-not-exploring-the-complexities-of-the-relationship-between-the-rights-of-children-and-future-generations/>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

⁴⁷ Aoife Nolan, ‘Children and Future Generations Rights Before the Courts: The Vexed Question of Definitions’ (2024) 13 (3) Transnational Environmental Law 528, 529.

oluştukları hususunu açıklamaya çalışmaktadırlar⁴⁸. Anılan mahkeme kararları, çocukların mevcut haklarının çevresel bir zarar karşısında kısa vadede maruz kalınan olumsuz etkileri; bugünün çocuklarının yarının yetişkinleri olarak, çevresel zararlar karşısındaki uzun vadede maruz kalacakları olumsuz etkileri ya da henüz doğmamış veya yaşamayan gelecek nesillerin çevresel zararlar karşısında maruz kalacakları olumsuz etkileri üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktadırlar⁴⁹. Ancak bu birtakım değerlendirmelere rağmen, bugün yaşayan çocukların yarının gelecek nesillerinin bir parçası olup olmadığı sorusuna tek ve kesin bir cevap verilememiş olup tartışmalar mevcuttur⁵⁰.

Öğretide bir görüşe göre, bugün yaşayan çocukların, bazı hallerde, gelecekte de yaşayacak olmaları; dolayısıyla bunların gelecekte yaşayacak diğer insanlarla birlikte gelecek nesillerin bir parçası olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir⁵¹. Anılan görüş, yani çocukların gelecek nesillerin bir parçası olarak değerlendirilmesi, gelecek nesillerin haklarının savunulduğu bir davanın çocuklar tarafından bizzat açılabilmesini sağlayacaktır. Ancak bu kabul, yani çocukların gelecek nesilleri temsil edenler olmalarının kabulü, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde gelecek nesillerin haklarının yeterince kuramlaştırılmaması riskini taşıdığı için eleştirilmektedir⁵².

Diğer bir görüş ise gelecek nesillerin bugün var olmayan ve yaşamayanlardan

⁴⁸ Anılan mahkemeler ve içtihatları için Bkz. Nolan, Children and Future Generations Rights (n 47) 522, 546.

⁴⁹ Nolan, Children and Future Generations Rights (n 47) 528.

⁵⁰ Nolan Children and Future Generations Rights (n 47) 529.

⁵¹ Sigrun I Skogly, 'The Right to Continuous Improvement of Living Conditions and Human Rights of Future Generations - A Circle Impossible to Square?' iç Jessie Hohmann ve Beth Goldblatt (edr), The Right to the Continuous Improvement of Living Conditions (Hart Publishing 2021) 148, 154; Nolan Children and Future Generations Rights (n 47) 529.

⁵² Nolan, The Children are the Future - Or Not? (n 46) <<https://www.ejiltalk.org/the-children-are-the-future-or-not-exploring-the-complexities-of-the-relationship-between-the-rights-of-children-and-future-generations/>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

ibaret olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre, bugün var olmayan ve gelecekte var olacaklardan oluşan gelecek nesiller, var olduklarında haklara sahip olacaklardır. Gelecek nesillerin insan hakları üzerine Maastrich İlkelerinin ilk maddesinde gelecek nesiller şöyle tanımlanmaktadır: “*Bu İlkeler kapsamında, gelecek nesiller, henüz var olmayan ancak var olacak ve Dünya’yı miras alacak nesillerdir*”⁵³. Anılan ilkeler, gelecek nesilleri henüz var olmayanlar üzerinden tanımlamaktadır⁵⁴. Bu görüşe göre, öğretilerde yazarların bir kısmı, gelecek nesillerin henüz var olmadıkları için hak sahibi olamayacaklarını iddia etmektedirler⁵⁵. Bu görüşü savunanlardan bazıları, henüz var olmayan ancak gelecekte var olacak olanların, gelecekte sahip olacağı haklar dolayısıyla bugün bize birtakım görev ve yükümlülükler⁵⁶ düşüğünü not etmektedirler⁵⁷. Bu görüşü savunanların diğer bir kısmı ise bugün hak sahibi olamayan, gelecekte var olduklarında hak sahibi olabilecek olan gelecek nesillere karşı bugün mevcut nesillere bir görev veya yükümlülük düşmediğini iddia etmektedirler⁵⁸.

Diğer bir kısım ise henüz var olmasalar dahi gelecek nesillerin hak sahibi olduklarını ve bunların haklarının onları temsil edenler tarafından

⁵³ Maastricht Principles on The Human Rights of Future Generations, (n 32) principle 1.

⁵⁴ Benzer yönde, Edith Brown Weiss, ‘Intergenerational Equity’, iç Anne Peters ve Rüdiger Wolfrum (edr), The Max Planck Encyclopaedia of Public International Law, <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1421>> Son Erişim Tarihi: 14.11.2025.

⁵⁵ Ori J. Herstein, ‘The Identity and (Legal) Rights of Future Generations’ (2009) 77 5/6 The George Washington Law Review 1173.

⁵⁶ Anılan görev ve yükümlülüklerin uluslararası insan hakları hukuku kapsamında ele alınması hakkında Bkz. Bridget Lewis, ‘Human Rights Duties Towards Future Generations and The Potential for Achieving Climate Justice’ (2016) 34 (3) Netherlands Quarterly of Human Rights 215, 217.

⁵⁷ Marcus Düwell ve Gerhard Bos, ‘Why ‘Rights’ of Future People?’ iç Marcus Düwell ve diğerleri (edr), Towards the Ethics of a Green Future the Theory and Practice of Human Rights for Future People, (Routledge 2018) 18; Lewis, ‘Human Rights Duties’ (n 56) 215.

⁵⁸ Alex Gosseries, ‘On Future Generations’ Future Rights’ (2008) 16 Journal of Political Philosophy 446, 456.

savunulabileceğini ileri sürmektedirler⁵⁹.

Gelecek nesiller bugün hiç var olmayan ve henüz yaşamayanlar olarak kabul edildiği takdirde, çocukların gelecek nesillerin haklarını savunmak üzere dava açabilmeleri mümkün olamayacaktır. Bu halde, salt gelecek nesilleri temsil eden bir temsilcinin onlar adına hareket edebileceği söylenebilecektir. Bu temsilci, farklı hukuk düzenlerinde vasi veya gelecek nesilleri temsil eden kamu denetçiliği kurumu gibi kurumlar olabilmektedir.

Fikrimizce, gelecek nesillerin tanımına, bugün yaşayan çocukların, bazı hallerde, gelecekte de yaşayacak olmaları; dolayısıyla bunların gelecekte yaşayacak diğer insanlarla birlikte gelecek nesillerin bir parçası olarak kabul edilmesi, daha kapsayıcı bir yaklaşım olacaktır. Böylece, gelecek nesillerin bugün yaşamıyor olan üyelerinin haklarını kullanabilmeleri için onları bugün yaşayan ve ileride de onların bir parçası olacak olanların temsil etmesi mümkün olacaktır. Her halde, bugünün çocuklarını kapsasın ya da kapsamasın mevcut neslin, yani bizlerin ve devletlerin gelecek nesillerin haklarının korunması için yerine getirmemiz gereken yükümlülüklerimiz bulunmaktadır. Çünkü, bugün yaşayan bizlerin ve mevcut devletlerin eylem, işlem ve davranışları, gelecekte yaşayacak olan gelecek nesilleri etkilemesi kaçınılmazdır.

Öğretide ve uygulamada anayasalarda da somutlaştığı üzere, gelecek nesillerin haklara sahip olduğu yönünde artan bir kabul vardır. Çeşitli hukuk düzenlerinde, gelecek nesillerin haklarının korunması üzerine anayasal güvenceler tanınmakta ve tanınmaya da devam edilmektedir. Ulusal mahkemeler de, gelecek nesillerin haklarına dikkat çeken içtihatlar oluşturmaktadırlar. Mevcut tartışmalar, gelecek nesillerin haklara sahip olup olmadığından ziyade gelecek nesiller ile kimlerin kastedildiği ve gelecek nesillerin haklarının devletler tarafından nasıl yerine

⁵⁹ Laura Horn, 'Climate Change Litigation Actions for Future Generations' (2008) 25 Environment and Planning Law Journal 115.

getirileceği üzerinedir. Bu açıklamalar ışığında, gelecek nesillerin haklarının anayasal düzeyde tanındığı bir hukuk düzeninde gelecek nesiller kavramının içerisine kimlerin dâhil olduğu, gelecek nesiller ile neyin kastedildiğinin net bir şekilde belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu belirleme akabinde, gelecek nesillerin bizzat hak sahibi olmaları ve bunların haklarının çocuklar, onları temsil eden vasi konumundaki kişi veya kişiler, çevre koruma amacını güden sivil toplum kuruluşları yahut kamu denetçiliği kurumları tarafından savunulması ve temsil edilmesi gerekecektir. Gelecek nesiller kavramını tanımlayacak ve bunun çerçevesini çizecek olanlar ise kanun koyucular ve yargı makamlarıdır. Kanunlar ve mahkeme içtihatları ile, gelecekteki hukuku dönüştürmek istediğimiz biçime tasarlayabiliriz. Bu kapsamda, gelecek nesillerin tanımının yapılması, gelecek nesiller kavramının içeriğine kim veya kimlerin dâhil olduğu hususunun netleştirilmesi, var olan hukuk düzenini ve bu hukuk düzeni içerisindeki kurumları, kişileri ve siyasal iktidarın uygulayacağı kamusal politikaları dönüştürme yönünde bir başlangıç noktası teşkil edeceği unutulmamalıdır.

3. Verein Klimaseniorinnen ve diğerleri v. İsviçre Kararının Çocuk Hakları ve İklim Değişikliği İlişkisine Sunduğu Katkılar

AİHM'in Verein Klimaseniorinnen ve diğerleri v. İsviçre kararı, esasen çocuklar tarafından yapılan bir başvuru olmamasına karşın karar ile edinilen kazanımların çocuklar ve çocuk haklarına sunduğu doğrudan ve dolaylı katkılar bulunmaktadır. Ayrıca, anılan karardaki başvuruçuların savunmasızlık ve kırılganlık durumlarının çocuklarla paralellik taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla bu başlık altında çocuk hakları açısından sunduğu katkılar çerçevesinde anılan karara yer verilecektir.

Verein Klimaseniorinnen ve diğerleri v. İsviçre başvurusu, *Klimaseniorinnen* isimli dernek ile yaş ortalamaları yetmiş üzeri olan gerçek kişi başvuruçuların iklim değişikliği kaynaklı sıcaklık artışı sebebiyle yaşadıkları birtakım olumsuz

durumların yaşam hakkı, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, ayrımcılık yasağı ve mahkemeye etkili başvuru haklarının ihlal ettiği iddiası ile yapılmıştır. AİHM, anılan başvuru üzerine verdiği kararında, ilgili uluslararası belgeler kısmında komite tarafından yayımlanan 26 sayılı GY'yi ve komitenin verdiği Sacchi ve diğerleri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye kararlarını not etmiştir⁶⁰. Yine, kararda Paris Anlaşmasının dibacesinde yer alan iklim değişikliğinin insanlığın ortak bir kaygısı olduğu ve taraf devletlerin çocuklar ve çocuk hakları açısından yükümlülüklerine saygı duymaları, bunları teşvik etmeleri ve dikkate almaları zorunluluğu ifade edilmiştir⁶¹.

İklim değişikliği bağlamında, AİHM, nesiller arası yük paylaşımının hem şu anda yaşayan farklı kuşaklar hem de gelecek kuşaklar açısından özel bir önem taşıdığını ifade ederek, bugünün çocuklarının ve gelecekte doğacak nesillerin haklarına yönelik bir belirleme yapmıştır. İklim değişikliğinin mevcut ve muhtemel zararlı etkileri dolayısıyla gelecek nesillerin iklim değişikliğinin bu zararlı etkileriyle mücadelede var olan başarısızlık ve ihmallerin sonuçlarının giderek daha ağır bir yükünü taşıyacağı ve henüz doğmamış nesillerin bugün alınan kararlara katılma imkanından da yoksun olmaları karşısında ağır sonuçlarla karşılaşacakları belirtilmiştir⁶². Mahkemenin gelecek nesillerin hakları ve nesiller arası yük paylaşımı hususlarındaki belirlemeleri çocuklar ile gelecek nesiller arasındaki ilişki göz önüne alındığında, bu kararın çocuk hakları ve iklim değişikliği bağlamında sunduğu doğrudan bir katkıdır.

AİHM'in anılan kararda, devletlerin iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden kaynaklanan pozitif yükümlülükleri kapsamında, özel hayata ve aile hayatına

⁶⁰ Verein Klimaseniorinnen and others v. Switzerland App. No.53600/20 (ECtHR, 07.04.2024) parag.178,179.

⁶¹ Verein Klimaseniorinnen and others v. Switzerland App. No.53600/20 (ECtHR, 07.04.2024) parag.104.

⁶² Verein Klimaseniorinnen and others v. Switzerland App. No.53600/20 (ECtHR, 07.04.2024) parag.420.

saygı hakkının bir gereği olarak, devletlerin bireyleri iklim değişikliğinin neden olduğu zararlı etki ve risklerden doğan yaşamları, sağlıkları, yaşam kaliteleri üzerindeki ciddi olumsuz etkilere karşı koruması gerektiğini belirtmiştir⁶³. Ayrıca, devletlerin iklim değişikliğinin zararlı etkileri karşısında bireylerin özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının korunması amacıyla, otuz yıl içinde net karbon nötrlüğe ulaşmak amacıyla, kendi sera gazı salım seviyelerini önemli ve kademeli olarak azaltmaya yönelik tedbirler alması gerektiğini; alınacak bu tedbirlerin gelecek nesiller üzerine yüklenecek orantısız bir yükten kaçınılması için derhal acilen harekete geçilmesi ve yeterli ara azaltım hedeflerinin belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir⁶⁴. Dolayısıyla, devletlerin bireyleri anılan etkilere karşı koruma yükümlülüğünün pekâlâ çocuklar için de geçerli olduğu söylenebilecektir. Yine, AİHM'in buradaki pozitif yükümlülükler bağlamında devletlerin alacağı tedbirleri açıklarken gelecek nesillere yaptığı gönderme de gelecek nesillerin haklarının korunması anlamında önemli bir katkıdır.

AİHM'in anılan kararda yaşam hakkı açısından yaptığı değerlendirmede, iklim değişikliği bağlamında devletlerin eylemi veya eylemsizliğine ilişkin başvurulara uygulanabilmesi için, yaşam hakkı açısından gerçek ve yakın (*real and imminent*) bir riskin varlığının tespit edilmesi gerektiğini; buradaki gerçek ve yakın risk kavramının başvuruçunun iddia ettiği zarara yönelik tehdidin maddi ve zamansal yakınlığını içeren ciddi, hakiki ve yeterince tespit edilebilir (*serious, genuine and sufficiently ascertainable*) bir yaşam tehdidi olarak anlaşılabilceğini ifade etmiştir⁶⁵. Böylece, mahkeme iklim değişikliğinden doğan zararlı etkiler ile yaşam hakkı bağlamında, kişilerin iddia ettiği zarara yönelik ciddi, hakiki ve

---

⁶³ Verein Klimaseniorinnen and others v. Switzerland App. No.53600/20 (ECtHR, 07.04.2024) parag.544.

⁶⁴ Verein Klimaseniorinnen and others v. Switzerland App. No.53600/20 (ECtHR, 07.04.2024) parag.548-549; Köybaşı ve Özkardeş (n 30) 1241, 1242.

⁶⁵ Verein Klimaseniorinnen and others v. Switzerland App. No.53600/20 (ECtHR, 07.04.2024) parag.513.

yeterince tespit edilebilir bir yaşam tehdidinin varlığı halinde, yaşam hakkının ihlal edilebileceğini söylemiştir. Çocuklar açısından da iklim değişikliğinden kaynaklanan geleceğe dair öngörülebilir ciddi, hakiki ve yeterince tespit edilebilir riskin varlığı halinde yaşam hakkı açısından devletlerin sorumluluğunun doğması söz konusu olacaktır.

AİHM'in bu kararının ÇHS'de yer alan çocuk haklarının geliştirilmesine sağladığı dolaylı katkılar da bulunmaktadır. Öncelikle, iklim değişikliği ve insan hakları bağlantısında özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı açısından verilen bu ihlal kararı; çocukların da benzer konuda mahkeme önünde başvuru yapabilmelerinin önünü açacak niteliktedir. Dolayısıyla, bu karar akabinde çocuklar tarafından mahkeme önüne getirilebilecek başvurular düşünüldüğünde AİHM'in bu kararının ÇHS'nin 12. maddesinde yer alan çocuğun dinlenilme hakkını özendirici bir karar olduğu söylenebilir. Çocukların kendi geleceklerine ilişkin karar alma süreçlerine katılımının özendirilmesi anlamında AİHM'in anılan kararının dolaylı katkısı inkâr edilemez.

ÇHS'nin 29. maddesinde yer alan eğitim hakkı açısından ise, AİHM'in anılan kararının çocukları iklim değişikliği ve zararlı etkiler konusunda bilinçlendirici ve öğretici niteliktedir. İklim adaletinin gerçekleştirilmesine hizmet eden bir karar olarak da Verein Klimasenioren ve diğerleri v. İsviçre kararı bu anlamda da bilgilendirici ve öğretici bir işleve sahiptir.

B. ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİNİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÖZELİNDE ÇOCUK HAKLARI VE ÇEVRE HAKKINDA 26 SAYILI GENEL YORUMUNUN HUKUKİ KAPSAMI

1. 26 Sayılı Genel Yorumun Hazırlanışı ve İşlevi

Komite, özellikle önüne gelen Sacchi ve diğerleri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye başvurularını kabul edilemez bulduktan sonraki süreçte, 2021 yılından bu yana çocukların ve gençlerin bizzat dâhil olduğu danışma ve

istişareler gerçekleştirmek suretiyle özellikle iklim değişikliğine odaklanarak çevre ve çocuk hakları arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği ve bu konuda ÇHS kapsamında sözleşmecî devletlerin alması gereken tedbirleri ve yükümlülükleri belirlediği 26 sayılı GY'yi yayımlamıştır. 26 sayılı GY, hem özel olarak iklim değişikliğine odaklanmakta hem de iklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki zararlı etkileri karşısında devletlerin yükümlülüklerini net bir şekilde ifade etmektedir. Günümüzde özellikle çocukların taraf olduğu iklim değişikliği davalarının güncel fenomen haline geldiği göz önüne alındığında anılan GY'nin bu davalarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

BM nezdinde yayımlanan GY'lerin hazırlanmasında, genellikle BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği personeli, danışmanlarından faydalanılırken; 26 sayılı GY'nin hazırlanmasında daha ziyade çocuk haklarını savunan sivil toplum kuruluşları ve iklim ve çocuk hakları savunuculuğu deneyimi olan, altı kıtadan 12 çocuktan oluşan bir Çocuk Danışma Ekibi gibi kurum dışı aktörlerin katılımı söz konusu olmuştur⁶⁶. Çocukların ve gençlerin bizzat katıldığı ve fikirlerini belirttiği istişarelerle hazırlanan GY'de, iklim değişikliği sebebiyle ortaya çıkan çevresel bozulmaların çocukların haklarından faydalanmalarını engelleyen ve zorlaştıran olumsuz etkilerin ele alınması gerektiğini vurgulanmaktadır. Komite, sözleşmecî devletlerin ÇHS'den kaynaklanan yükümlülüklerini açıklıkla ifade ederek, iklim değişikliği sonucu meydana gelen çevresel bozulmalar sebebiyle devletlerin çocuklara karşı alacakları hukuki, idari ve diğer uygun tedbirleri sağlaması gerektiğine dikkat çekmektedir⁶⁷.

⁶⁶ Aoife Nolan, 'General Comment No.26 on Children and the Environment – A Milestone in International Human Rights Law?', (EJIL:Talk!, Septembre 2023) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

⁶⁷ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.12; Nolan (n 60) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

26 sayılı GY doğası gereği sadece bir yumuşak hukuk aracı olsa dahi, ÇHS kapsamındaki hak ve yükümlülükleri yorumlayan ve bunlara ayrıntı ekleyen, bağlayıcı olmayan normların yetkili bir kaynağıdır⁶⁸.

2. İklim Değişikliğinin Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Özel Haklarla Bağlantısı

26 sayılı GY'de, iklim değişikliği özelinde çevre ve çocuk hakları arasındaki bağlantı kapsamında bazı haklar özel olarak incelenmiştir. ÇHS'de yer alan haklar ile çevreye verilen zararın çocuklar nezdinde yol açtığı zorluklar arasındaki bağlantı detaylı bir şekilde irdelenmektedir⁶⁹. Komite, ÇHS kapsamındaki tüm hakların birbiri ile bağlantılı ve bütünsellik içerisinde olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır. İklim değişikliği, çevre ve çocuk hakları bağlantısında, ayrımcılık yasağı, çocuğun üstün menfaati, yaşam ve gelişme hakkı, çocuğun dinlenilmesi ve görüşlerinin dikkate alınması, ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü, bilgiye erişim, her türlü şiddetten korunma hakkı, ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına ulaşma hakkı, sosyal güvenlik ve yeterli yaşam standardı hakkı, eğitim hakkı, yerli topluluk veya azınlık gruplarına mensup çocukların hakları, istirahat ve oyun oynama hakkı çevreyi ilgilendiren ÇHS'deki spesifik haklar olarak belirtilmektedir.

İklim değişikliği neticesinde oluşan veya oluşacak çevresel zararın etkisinin, özellikle yerli topluluklara veya azınlık gruplarına mensup çocuklar, engelli çocuklar ve afetin meydana gelmesine yatkın veya iklime karşı hassas ortamlarda yaşayan çocuklar olmak üzere belirli çocuk grupları üzerinde ayrımcı bir etkiye

⁶⁸ Nolan, General Comment No.26 (n 60) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

⁶⁹ Nolan, General Comment No.26 (n 60) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

sahip olduğu ifade edilmektedir⁷⁰. Bu nitelikleri taşıyan çocuklar açısından sözleşmecî devletlerin çevresel meselelere dair kanun, politika veya programların içeriğine ve bunların uygulanması hususunda ayrımcılığı ortadan kaldıracak tedbirler alması gerektiği ifade edilmiştir⁷¹. Çevresel bir kararın çocuklar üzerinde önemli bir etkisi olabileceği ihtimalinde, devletlerin çocukların bu kararların alınmasına etkili ve anlamlı katılımları için fırsatlar sağlanması, çocukların üstün menfaatinin değerlendirilmesi ve belirlenmesi hususunda ayrıntılı ve her bir çocuk açısından spesifik bir prosedürün yürütülmesine dikkat çekilmektedir⁷². Çocukların üstün menfaati ilkesi uyarınca, devletler onları hem çevresel zararlara karşı korumalı hem de gelecekte onların karşılaşılabileceği çevresel risk veya zarar olasılıklarını da gözeterek refahını sağlamalıdır⁷³. Komite, çocuğun üstün menfaati uyarınca, herhangi bir politika, mevzuat, yönetmelik, bütçe veya çocuklarla ilgili başkaca alınacak idari kararlar gibi tüm uygulama tedbirlerinin çevresel etkilerini değerlendirmek üzere tıpkı çevresel etki değerlendirmesi gibi çocuk hakları etki değerlendirmesi (*child rights impact assessment*) yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Böylece, alınacak tedbirlerin çocukların haklarına dair etkisine ilişkin izleme ve değerlendirmesi de yapılabilecektir⁷⁴.

Devletlerin, çocukların yaşam ve gelişme hakkı gereği, öngörülebilir erken veya doğal olmayan ölümlerden ve özel hukuk tüzel kişilerinin eylemlerinden veya ihmallerinden kaynaklanabilecek yaşamsal tehditlerden korunmaları amacıyla hava ve suyun kalitesi, gıdanın güvenliği, sera gazı salımına maruz kalmaya dair çevre standartlarının benimsenmesini sağlamalıdır. Benzer şekilde çocukların yaşam hakkını koruyan tüm diğer yeterli ve gerekli çevresel tedbirlerin de

⁷⁰ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 14.

⁷¹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 15.

⁷² United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 16, 17.

⁷³ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 17.

⁷⁴ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 18.

devletlerce alınması gerekmektedir⁷⁵. Komite, devletin yükümlülüklerinin çevresel koşullardan kaynaklanan yapısal ve uzun vadeli zorluklar karşısında da geçerli olacağına açıklık getirmektedir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Çocuğun dinlenilme hakkı bağlamında, Komite 26 sayılı GY'de, çevrenin korunması için çocukların seslerinin duyulmasını, onların görüşlerinin, küresel, bölgesel veya ulusal olmak üzere her düzeyde çevreyle ilgili konularda karar alma süreçlerine katılabilmelerinin sağlanması ve görüşlerine gereken ağırlığın verilmesi hususunu vurgulamaktadır. Özellikle yerli topluluklara veya azınlık gruplarına mensup çocuklar ve engelli çocuklar açısından dinlenilme haklarını kullanmaları için tedbirler alınması gerekmektedir⁷⁶. Çevresel karar alma süreçlerinde çocuğun dinlenilme hakkının göz ardı edilmesi halinde de çocuğun mevcut itiraz veya şikâyet yollarına başvurabilme imkanını tanınmalıdır. Çocukların çevresel sürdürülebilirliğe ve iklim adaleti amacına yönelik olumlu katkıları devletler tarafından özendirilmelidir.

3. 26 Sayılı Genel Yorum Kapsamında İfade Edilen Devlet Yükümlülükleri

Komite, anılan GY'de temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkına özel olarak yer vermiştir. Çocuğun temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkının ÇHS'de zımni olarak yer aldığını ve Sözleşmedeki diğer haklarla yakından bağlantılı olduğunu ifade etmiştir⁷⁷. Komite, devletlere, çocuğun temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkının gerçekleştirilmesi adına bazı yükümlülükler

⁷⁵ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag 20; Köybaşı (n 6) 320.

⁷⁶ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 26; Alçık (n 34) 176.

⁷⁷ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.63; Nolan, General Comment No.26 (n 60) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

yüklemektedir. Buna göre, devletler, çocukların yaşadığı çevredeki hava kirliliğini önleme ve hava kalitesini iyileştirme yükümlülüğü, güvenli ve sağlıklı suya ve sanitasyona erişimlerini sağlama yükümlülüğü, yeterli, sağlıklı ve sürdürülebilir beslenmeyi ve gıdayı sağlamak amacıyla endüstriyel tarım ve balıkçılığı dönüştürme yükümlülüğü, kömür, petrol veya doğal gaz kullanımlarını adil bir surette ve aşamalı olarak ortadan kaldırma, enerji kaynaklarının adil geçişini sağlama ve yenilenebilir enerjiye yatırım yapma yükümlülüğü, biyolojik çeşitliliği koruma ve muhafaza etme yükümlülüğü, deniz kirliliğini önleme ve deniz ekosistemlerini koruma yükümlülüğü, zehirli maddelerin salımını düzenleme veya önleme yükümlülüğü şeklinde yükümlülükler altındadır⁷⁸. Dolayısıyla, ÇHS'nin tarafları, çocuğun temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını korumalı; çevreye zarar vererek bu hakkı ihlal etmekten kaçınmalıdır. Devletler, ticari faaliyet gösteren özel hukuk tüzel kişilerinin faaliyetleri de dâhil olmak üzere kaynaklanan çevresel zararlara karşı çocukları korumakla yükümlüdürler⁷⁹. Sözleşmeciler devletler, çevresel tehlikelerin çocuklar üzerinde yaratacağı olumsuz etkileri, söz konusu tehlikeler insan kontrolünün ötesinde olsa bile, kapsayıcı erken uyarı sistemleri oluşturarak önlemekle yükümlüdürler⁸⁰. Çocukların haklarını tehdit eden iklim değişikliğinin çevresel zararlı etkilerini önleme yükümlülüğünün devlete yüklendiği görülmektedir. Nolan, öğretide bu yükümlülükleri acil ve ilerici yükümlülükler olarak ifade etmektedir⁸¹. Devletin bu önleme yükümlülüğü, çevresel zararlar gerçekleşmeden önce çocukları korumak için gerekli özenin gösterilmesi yükümlülüğünü de içermektedir⁸². Şayet çocuğu tehdit eden bir çevresel zararın gerçekleşmesi önlenemez durumda

⁷⁸ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.65.

⁷⁹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.68.

⁸⁰ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.68.

⁸¹ Nolan, General Comment No.26 (n 60) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

⁸² United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.69.

ise bu halde de devletlerin, bu zararı hafifletme ve gerçekleşen veya gerçekleşmesi muhtemel zararları telafi etmek üzere etkili çözümleri sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır.

Çevresel meselelerde çocuk haklarının dikkate alınması için, GY’de çocuk hakları etki değerlendirmesine dikkat çekildiği belirtilmişti. Çevreyi ilgilendiren mevzuat, politika, plan, proje, faaliyetler ve kararların hazırlanması veya uygulanması esnasında çocuk haklarını ne şekilde etkilediği hususunda çocuk hakları etki değerlendirmesi yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Devletler, çocuk hakları etki değerlendirmesi ile, çocukların haklarından yararlanmaları için sınır aşan, kümülatif etkiler de dâhil olmak üzere çevre ve iklim üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerin değerlendirilmesini sağlamalıdır⁸³. Çocuk hakları etki değerlendirmesinin mevzuat veya politikaların hazırlanması ve uygulanması aşamalarında sürece dâhil edilmesi, öngörülemeyen muhtemel çocuk hakları ihlallerini gün yüzüne çıkarmak hususunda yardımcı olacaktır. Çocuk hakları etki değerlendirmesi, çevresel etki değerlendirme süreci içerisinde yer alabileceği gibi bağımsız ve ayrıca bir süreç olarak da kurgulanabilir. Böylece, ilgili mevzuatın veya alınacak kararların çocukların yaşamı üzerindeki sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirmek mümkün olacaktır⁸⁴.

GY’de, ticari faaliyetler gösteren şirketlerin sebep olduğu çevresel bozulmalar veya zararlarla ilgili olarak devletlerin çocuk hakları açısından durum tespiti (*due diligence*) prosedürü işletilmesini sağlaması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Devletler, ticari faaliyetler gösteren şirketlerin faaliyetlerinde ve şirket içi organizasyonlarında çocuk haklarına saygı duyulmasını ve çocuk haklarının korunması için bir çerçeve sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır⁸⁵. Buna göre, şirketlerin faaliyetlerinde ve organizasyonlarında çocuk haklarına saygı duymak

⁸³ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.75.

⁸⁴ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.76.

⁸⁵ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.107.

ve çocuk haklarını korumak için risk temelli bir süreç yürütülerek; faaliyetlerinin çocuk hakları üzerindeki etkileri belirlemeleri sağlanmaktadır. Komite, ticari faaliyetler gösteren şirketlerin, çocuklar da dâhil olmak üzere tüm paydaşlarla iş birliğinde bulunarak faaliyetlerini yürütürken çocuk hakları etki değerlendirmesi yapmasını ve durum tespiti prosedürleri geliştirmesini tavsiye etmektedir⁸⁶. Ticari faaliyetler yürüten şirketlerin sınır aşan çevresel zararlar neticesinde çocuk haklarının ihlali iddialarına karşı, devletlerin bu ihlali gidermeye yönelik etkili çözüm yollarına erişim için yargısal veya yargısal olmayan mekanizmalar kurma yükümlülüğü bulunmaktadır. Benzer şekilde ticari faaliyet gösteren şirketlerin de uluslararası standartlara uygun olacak şekilde çocuk hakları ihlallerine maruz kalan çocuklara yönelik etkili şikâyet mekanizmaları kurmaları gerektiğinin altı çizilmektedir. Yanı sıra, devletler, düzenleyici kurumlar aracılığıyla hak ihlallerini izlemeli ve çevresel zarara bağlı olarak çocuk hakları ihlallerine yönelik makul çözüm yollarını sağlamalıdır⁸⁷.

Komite, devlet ile ilgili davranış arasında makul bir bağlantı olması şartıyla, ticari işletmelerin sınır aşan faaliyetleri ve operasyonları bağlamında devletlerin çocuk haklarına yönelik zararlar ve iklim değişikliğiyle bağlantılı riskleri ele alma ve hak ihlallerine etkili çözüm yollarına erişim sağlama yükümlülüklerinin bulunduğunu belirtmektedir⁸⁸. Dolayısıyla, Komiteye göre, bir ticari işletmenin sınır aşan faaliyetleri neticesinde çocuk haklarına yönelik zararların ortaya çıkma ihtimalinde, bu şirketin davranışı diğer bir deyişle faaliyeti ile devlet arasında makul bir bağlantı var ise, bu halde o devletin riskleri ele alma ve çocuk hakkı ihlali ihtimalinde etkili bir çözüm sağlama yükümlülüğünün bulunduğu kabul edilmektedir.

Adalet erişim ve hukuki çareler başlığı altında, GY’de, çocukların adalet ve

⁸⁶ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.80, 81.

⁸⁷ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.88, 107.

⁸⁸ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.108.

hukuki çarelere erişim ve başvuru hususunda karşılaştığı zorluklara dikkat çekilmiştir. Komite, adalete erişim hususunda öncelikle, her ne kadar çocuklar çevre ve iklim değişikliği söz konusu olduğunda öncü bir konuma sahip ve ÇHS kapsamında da hak sahibi olsalar da dava ehliyeti söz konusu olduğunda bizzat bir çocuk olarak iklim değişikliği davasının tarafı olmak hususunda engellerle karşılaştıkları tespitinde bulunmaktadır⁸⁹. Uluslararası öğretide bir çocuğun “*locus standi*” veya “*legal standing*” olarak ifade edilen bir hukuki işlemde taraf olabilmek için yerine getirilmesi gereken bir kriter olan dava açma ehliyetinin bulunup bulunmadığının belirlenmesi; çocuğun iklim değişikliği davasının tarafı olup olmadığının belirlenmesi anlamına gelmektedir. Komite, devletlerin çocuk merkezli, yargısal, yarı yargısal veya yargısal niteliği bulunmayan mekanizmalarla veya çevresel zarar sebebiyle ilgili haklarının ihlali iddiasıyla başvurabilecekleri ulusal insan hakları kurumları gibi çocuk dostu ve toplumsal cinsiyete duyarlı şikâyet mekanizmalarını da kapsayacak şekilde çocukların adalete erişimini sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Çocukların bir temsilciye gerek olmaksızın bizzat bir davayı açmasının ve bir davanın tarafı olmasının önündeki “*locus standi*” engellerinin kaldırılmasını ve dava ehliyetine dair kuralların düzenlenerek ulusal insan hakları kurumlarının çocuklardan gelen şikâyetleri kabul edecek yetkilerle donatılması gerektiği belirtilmiştir⁹⁰.

Komiteye göre, gerçekleşmesi muhtemel ve öngörülebilir çevresel zararlar ile geçmişteki veya halihazırda mevcut çocuk hakları ihlallerine dair iddiaların yöneltilebileceği hukuki mekanizmalar mevcut olmalıdır. Devletler, anılan mekanizmaların kendi egemenlik yetkisi altındaki tüm çocuklara ayrımcılık yapılmaksızın kolaylıkla erişilebilirliğini temin etmelidir. Devletler, kendi topraklarında meydana gelen eylemlerinden veya ihmallerinden kaynaklanan sınır aşan çevresel zararlardan kendi toprakları dışında etkilenen çocuklar için de

⁸⁹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.82.

⁹⁰ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.83.

bu mekanizmaların erişilebilirliğini sağlamalıdır⁹¹. Komitenin bu tespiti, daha önce Sacchi ve diğeri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye başvurularında da belirtildiği üzere, taraf olunan insan hakları sözleşmeleri uyarınca, devletlerin hak ve özgürlükleri koruma yükümlülüklerinin kural olarak devletin ülkesi sayılan bir yerde gerçekleşen ihlallerle sınırlı olduğuna dair geleneksel yargı yetkisi testinin özellikle iklim değişikliğinin sınır aşan çevresel zararlar açısından uygulanmasının hak ihlallerini önlemede yetersiz kaldığı; bunun yerine Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesinin (AAİHM) 23/17 sayılı tavsiye görüşünde ifade edilen yeni illiyet bağına dayalı yargı yetkisi testinin uygulanacağı tespiti ile benzerdir. Buna göre, Komite, 26 sayılı GY'de ÇHS'ye taraf devletin kendi sınırları içerisindeki faaliyetler sebebiyle oluşan çevresel zararın sınır aşan etkilerinden sorumlu tutulabilmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Böylece, Komite, Sözleşmecî devletin sınırları dışındaki bir alanda veya sınırları dışındaki bir kişi üzerinde denetimi olmasa dahi; Sözleşmecî devletin sınırları içerisinde gerçekleşen ancak sınır aşan zararlı etkiler doğuran faaliyetler üzerinde denetiminin olması halinde söz konusu olabileceği belirtilmektedir.

Komite, iklim değişikliği bağlamında çocukların adalete erişimlerine dair, devletlerin kamu menfaati davaları (*public interest litigation*) gibi kolektif şikâyet başvuruları imkanının sağlanması ve çevresel zararlar sebebiyle meydana gelen çocuk hakları ihlallerine ilişkin zamanaşımı sürelerini de çocuklar lehine olacak şekilde uzatmasını belirtmektedir⁹².

Sınır aşan çevresel zararların hem nedensellik bağının kurulması hem de kümülatif etkiler sebebiyle davaları karmaşık hale getirdiğinden çocukların bu davalarda etkili hukuki temsil edilmeleri gerekmektedir. İç hukuk yollarının

⁹¹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.84.

⁹² United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.85.

tüketilmesi ve dava süreci uzun olduğundan çocukların tüm bu süreçlerde ücretsiz hukuki yardıma erişebilmesi ve yargılama süreçlerinde temsil edilmeleri gerekmektedir. Çocukların adalete erişimi hususunda, Komite, devletlerin yargılamalarda ağır ispat yükünü davacı çocukların üzerinden almaya yönelik seçenekleri de araştırmasını tavsiye etmektedir⁹³.

Yargılama neticesinde hukuki giderimler, tazminat, tıbbi veya psikolojik yardımlara erişimler de dâhil olmak üzere çevre ve olumsuz etkilenen çocuk açısından eski hale iade, rehabilitasyon ve yeniden tekrarlanmama garantilerini içerecek şekilde kurgulanmalıdır. Komite, hukuki giderimler açısından iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik tedbirlerin bir an önce uygulanmasını belirlemek, denetim sağlamak ve yeni hukuki giderim biçimlerinin uygulanmasını teşvik etmek üzere çocukların aktif katılımcısı olduğu nesiller arası komiteler kurulmasını da özendirmelidir⁹⁴.

4. Genel Yorumda Yer Verilen Paris Anlaşması Kapsamındaki Devlet Yükümlülükleri

Komite, GY'nin iklim değişikliği başlıklı kısmında, Paris Anlaşması ve BMİDÇS'de yer alan devlet yükümlülüklerine de atıfta bulunmaktadır. İklim değişikliğini önlemeye dair uluslararası antlaşmalarla üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilememesi, çocukların daha fazla sera gazı salımına maruz bırakılmaktadır. Bunun sonucunda oluşan sıcaklık artışıyla birlikte çocuklar, süreklilik gösteren zararlara da uğramaktadırlar. Komite, GY'de sözleşmecî devletlerin sera gazı salımını hafifletme yükümlülükleri uyarınca acil bir toplu eylem çağrısında bulunmaktadır. Sözleşmecî devletlerin bir an önce, sera gazı salımlarını hafifletici ve azaltıcı eylemlerde bulunmaları gerekmektedir. Sera gazı salımını hafifletici ve azaltıcı tedbirlerin var olan en doğru bilimsel verilere

⁹³ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.87.

⁹⁴ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.89.

dayanması ve defaten de gözden geçirilmesine dikkat çekmektedir⁹⁵.

Hafifletme ve azaltma tedbirleri çerçevesinde, sözleşmecî devletler bu tedbirlerin uygulanması esnasında çocuk haklarına nasıl saygı duyulduğu, çocuk haklarının nasıl korunduğu ve yerine getirildiği hususları açıkça ifade edilmelidir. Paris Anlaşmasının 4. maddesinin 2. fıkrası gereği, devletler tarafından ulusal düzeyde belirlenen hafifletme ve azaltma hedeflerinin hazırlanmasında ve güncellenmesinde açıkça çocuk haklarına odaklanmaları gerektiği belirtilmiştir ve bu yükümlülük Paris Anlaşmasının 13. maddesinin 4. fıkrasında belirtildiği üzere hazırlanan tüm ulusal bildirimleri kapsayacaktır. Komite, Paris Anlaşmasında ifade edilen küresel ortalama sıcaklık artışını 2 derecenin oldukça altında tutma taahhütleri de dâhil olmak üzere uluslararası çevre hukukundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmek üzere devletlerin bireysel olarak sorumluluğunun bulunduğu altını çizmektedir. Tüm devletler, kendi ulusal şartlarını gözetmek koşuluyla, çocuk haklarını mümkün olduğunca yüksek düzeyde koruyacak şekilde hafifletme ve azaltma yükümlülüklerini yerine getirmelidirler. Çocukların haklarından mümkün olduğu en kısa sürede yararlanabilmeleri adına, devletler sera gazı salımlarının hızlı ve etkili bir biçimde azaltılmasına öncelik vermelidirler⁹⁶. Bu bağlamda Komite, yüksek sera gazı salımına sebep olan faaliyetler ve alt yağı yatırımlarına yönelik devlet veya özel hukuk tüzel kişilerine verilen sübvansiyonların durdurulması gerektiğini ifade etmektedir⁹⁷.

Komite, uyum yükümlülüklerine dair, devletlerin hukuki ve kurumsal çerçevelerinin iklime dayanıklılığının artırılmasını; çocuklarla ilgili olarak iklim değişikliğinin zararlı etkilerine uyum sağlamaları amacıyla ulusal uyum planları ile sosyal ve çevresel politikalarda ile bütçe politikalarında iklim değişikliğine

⁹⁵ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.95-97.

⁹⁶ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 98.

⁹⁷ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 99.

dair risklerin ele alınması gerektiğini belirtmektedir⁹⁸. İklim değişikliği sonucunda ortaya çıkabilecek afet riskinin azaltılmasında çocukların görüşlerine gereken ağırlık verilmelidir. Çocuklar, iklimle ilgili kararların haklarına etki edeceğini anlayacak donanıma sahip bir şekilde karar alma süreçlerine anlamlı ve etkili katılma fırsatından mahrum bırakılmamalıdır. Devletler, iklim değişikliğinden etkilenen hassas durumdaki çocukların haklarından yararlanmasını sağlamak için, hassasiyetin altında yatan nedenleri ele alacak şekilde ek tedbirler almalıdır⁹⁹. Çocukların yaşama hakkı ve sağlık hakkı çerçevesinde, uyumlarını sağlamak için iklim değişikliğinin zararlı etkilerine yönelik erken uyarı sistemlerinin kurulması ve okul, su ve sağlık altyapısı da dâhil olmak üzere altyapının fiziksel güvenliğinin ve dayanıklılığının artırılması gerekmektedir. Uyum tedbirleri, iklim değişikliği neticesinde ortaya çıkacak göç ve yerinden edilmeleri ele almalı ve bu hususta çocuk hakları temelli bir yaklaşımın sağlanmasına yönelik hükümler içermelidir¹⁰⁰.

II. 26 SAYILI GENEL YORUMUN UYGULANMASI

Komitenin 26 sayılı GY'in uygulanması başlığı altında öncelikle komitenin GY'lerinin hukuki niteliğinin ne olduğu ele alınacaktır. Ardından, anılan GY'nin ülkemizin iç hukukunda nasıl uygulanabileceği, GY'nin uygulanması konusunda iç hukukumuzda hukuki boşluklar ve engeller bulunup bulunmadığı; bulunuyor ise bu hukuki boşlukların nasıl doldurulabileceği, engellerin nasıl aşılabileceği irdelenecek ve bu hususta önerilerde bulunulacaktır.

A. KOMİTENİN GENEL YORUMLARININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Uluslararası insan hakları mekanizmalarının yarı yargısal niteliği haiz organları, önlerine gelen tartışmalı hukuki meselelerde bu meseleleri açıklığa kavuşturmak

⁹⁸ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 101.

⁹⁹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 102.

¹⁰⁰ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag. 103.

ya da belirli birtakım hakların normatif içeriğini detaylı olarak belirlemek hususunda GY'ler yayımlayabilmektedirler. Çalışmamızda GY olarak ifade edilen bu belgeler uluslararası literatürde “*general comment*” ya da “*recommendation*” olarak anılabilmektedir¹⁰¹. Komitenin işleyişine dair usul kurallarına (*Rule of Procedure*) göre:

“Komite, Sözleşme'nin daha ileri düzeyde uygulanmasını teşvik etmek ve taraf devletlerin raporlama yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olmak amacıyla Sözleşme'nin madde ve hükümlerine dayalı genel yorumlar hazırlayabilir. Komite, bu genel yorumları Genel Kurul'a sunduğu raporlara dâhil eder¹⁰².” denilmektedir.

Bu çalışmanın yapıldığı esnada, komite tarafından yayımlanmış 26 adet GY mevcuttur. 27 sayılı GY ise taslak aşamasında olup, çocukların yargıya erişim hakkına ilişkindir. Çalışmamıza konu edilen 26 sayılı GY, komite tarafından kamuoyu ile paylaşılan son GY'dir.

Oluşturulmuş amacı gereği GY'ler, komitenin ÇHS'ye taraf devletler tarafından sunulan raporlarını incelemesinde ek dikkat gerektirebilecek hususları veya normatif boşlukların olduğu ortak yönleri ve zorlukları vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla GY'ler, ÇHS'ye taraf devletlerin iç hukukunda yargılama sürecinde veya iç politika oluşturma sürecinde dikkate alınabilirler¹⁰³.

Komite tarafından meydana getirilen GY'lerin hazırlık sürecinde genellikle

---

¹⁰¹ Philip Alston ve Frédéric Mégret, 'Introduction Appraising the United Nations Human Rights Regime' iç Frédéric Mégret ve Philip Alston (edr), The United Nations and Human Rights a Critical Appraisal, (2. Bası, Oxford University Press 2020) 19.

¹⁰² United Nations, Committee on The Rights on The Child, 'Rules of Procedure', CRC/C/4/Rev.4, <<https://docs.un.org/en/CRC/C/4/Rev.4>> Son Erişim Tarihi:28.08.2025, Rule 77.

¹⁰³ Christine Evans, 'The Committee on The Rights of The Childs' iç Frédéric Mégret ve Philip Alston (edr), The United Nations and Human Rights A Critical Appraisal (2. Bası, Oxford University Press 2020) 537.

belirli bir alandaki dış uzmanla istişare edilerek ilk taslak hazırlanmaktadır. Ardından GY taslağı kabul edilmeden önce görüş ve yorum almak üzere insan hakları mekanizmalarındaki diğer uzmanlara, BM kuruluşlarına, sivil toplum kuruluşlarına ve alanında uzman olan akademisyenlere gönderilmektedir¹⁰⁴. Komite tarafından yayımlanan GY'ler, çocuk hakları ile ilgili güncel, tartışılarak detaylandırılması gereken konulara ve bu konularda devletlerin iyi uygulamalar yapabilmesine ilişkindir.

Anılan GY'ler, hukuken bağlayıcı olmayan yumuşak hukuk belgeleridir. Diğer bir deyişle GY'lerde yer alan hususlara uyulmadığı takdirde belirli bir hukuki yaptırımı bulunmamaktadır. Bunlar, mutlak surette bağlayıcı sert hukuk kuralları olmasalar bile sert hukukun oluşturulmasına önayak olmaları açısından dikkate değerdir¹⁰⁵. Bağlayıcılığa sahip olmamaları, GY'lerde somutlaştırılan iyi uygulamaların, devletlerin alması gereken tedbirlere ilişkin hususların ya da belirli bir hak ve özgürlüğün somut görünümüne veya normatif alanına dair açıklamaların ÇHS'ye taraf devletlerce uygulanmayacağı anlamına gelmemektedir. Aksine, anılan hususlar sözleşmeci bir devlet tarafından benimsenerek iç hukuka aktarılabilir ve devletin ilgili makamlarının işlem ve eylemlerini yönlendirebilir¹⁰⁶. Dahası, anılan hususların çoğu, sözleşmeci devletler tarafından benimsenir, uygulamaya geçirilir ve pekiştirilirse yakın gelecekte bu uygulamalara dair kuralların sert hukuk kuralı haline dönüşmesi de mümkündür. Yahut GY'de açıklığa kavuşturulan bir husus, devletlerin de bu hususu uygulamaları neticesinde yakın gelecekte hukuki bağlayıcılığa sahip bir uluslararası sözleşme hükmü haline bile gelebilir.

¹⁰⁴ Evans (n 88) 537.

¹⁰⁵ Cansu Atılğan Pazvantoğlu, 'Yumuşak Hukuk Tartışmaları Çerçevesinde BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin Değerlendirilmesi' (2021) 27 (2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1135; Alçık Engürülü (n 2) 100.

¹⁰⁶ Alçık Engürülü (n 2) 405.

Ancak ögretide, bu belgelerin uygulamaya dönük etkileri hakkında tartışmalar da bulunmaktadır. Hukuken bağlayıcı olmayan bu belgelerin iklim değişikliğinin zararlı etkilerini artırıcı nitelikteki faaliyetlerin gerçekleştirilmesini önleyip önleyemediği hususunun tartışmalı olduğu ve bu belgelerin oluşturulmasından bu yana iklim değişikliğinin zararlı etkilerine dair somut ölçümlerde dikkat çekici bir azalmanın da meydana gelmediği ifade edilmektedir¹⁰⁷.

B. 26 SAYILI GENEL YORUMUN TÜRKİYE’DE UYGULANMASI

1. 26 Sayılı Genel Yorumun Türkiye’de Uygulanmasının Önündeki Hukuki Boşluklar ve Engeller

Bu başlık altında, 26 sayılı GY’nin Türkiye’de uygulanmasının önündeki hukuki boşluklar ve engeller, GY’de zikredilen çevreyle ilişkisi olan belirli haklar bağlamında ele alınacaktır. Bu hukuki boşluklar ve engeller belirlenirken, Türkiye’nin iç hukuk mevzuatının yanı sıra Türkiye’nin komiteye sunmuş olduğu dördüncü ve beşinci periyodik raporları üzerine komitenin 8-26 Mayıs 2023 tarihleri arasında düzenlenen doksan üçüncü oturumunda kabul edilen sonuç gözlemlerinde¹⁰⁸ belirttiği hususlardan çevreyi ve iklim değişikliğini ilgilendirdiği ölçüde yararlanılacaktır. Türkiye’nin periyodik raporu üzerine komitenin sonuç gözlemleri, dolaylı yoldan Türkiye’ye komitenin önerilerini içerdiğinden Türkiye’deki hukuki boşluk veya engellere işaret ettiği ve Türkiye’nin ÇHS kapsamındaki yükümlülüklerini pekiştirdiği için dikkate değerdir.

a. Hukuki Boşluklar

GY’de, nesiller arası eşitlik ilkesine yer verilmiş ve gelecek nesillerin haklarına

---

¹⁰⁷ Köybaşı (n 6) 375.

¹⁰⁸ United Nations, Committee on The Rights on The Child, ‘Concluding Observations on the Combined Fourth and Fifth Periodic Reports of Türkiye’ CRC/C/TUR/CO/4-5 < <https://docs.un.org/en/CRC/C/TUR/CO/4-5> > Son Erişim Tarihi: 09.09.2025.

işaret edilerek; çevre kirliliğinin ve çevresel bozulmaların yeni doğandan itibaren küçük çocuklarda sürekli kirliliğe maruz kalmanın diğerlerine nazaran onları daha fazla etkilediğinden bahsedilmektedir. Böylece çevre kirliliğinin ve iklim değişikliğinin küçük yaşlardan itibaren çocuklarda yarattığı devamlı olumsuz etkilerin değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁹. Buna göre, çocuk haklarının korunmasının bir yönü de aslında gelecek nesillerin haklarının korunması olduğundan, bu korumayı temin etmenin bir yolu, öncelikle anayasalarda ve ardından kanunlar ve diğer genel düzenleyici işlemlerle gelecek nesillerin haklarının hukuk düzeninde açıkça tanınmasıdır. Dünya anayasalarına bakıldığında gelecek nesillerin hak sahipliği hususunun artan bir oranda anayasal koruma altına alınarak anayasalarda düzenlendiği görülmektedir¹¹⁰. Ayrıca, gelecek nesillerin hakları ulusal ve uluslararası yargı makamlarının verdiği kararlarla somutlaşıp pekiştirilerek güvence altına alınmaktadır¹¹¹. Türkiye’de gelecek nesillerin hakları ile ilgili akademik bilimsel çalışmalar yapılıyor olsa da anayasada veya kanuni düzenlemelerde gelecek nesillerin hakları henüz ayrıca ve açıkça düzenlenmemektedir. Çocuk hakları ve gelecek nesillerin hakları arasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir. Bugün yaşayan çocukların yarının gelecek nesillerinin bir parçası olduğu düşüncesinden yola çıkılarak gelecek nesillerin hakları hukuk düzenimizde anayasa ve kanunlarla açıkça garanti altına alınması gereken bir hukuki boşluktur. Bu hukuki boşluğun doldurulması, GY’de belirtilen nesiller arası eşitlik ilkesinin gerçekleştirilebilmesini sağlayacaktır.

¹⁰⁹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.11, 24.

¹¹⁰ Renan Araújo ve Leonie Koessler, ‘The Rise of the Constitutional Protection of Future Generations’, (VerfBlog August 2022) <<https://verfassungsblog.de/the-rise-of-the-constitutional-protection-of-future-generations/>> Son Erişim Tarihi:12.09.2025; Dünya’da yürürlükte olan anayasalara bakıldığında bu çalışmanın yazıldığı esnada 62 anayasada “gelecek nesiller” ifadesinin açıkça düzenlendiği görülmektedir. Bkz. Constitute Project, https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&q=future%20generations&status=in_force Son Erişim Tarihi:13.11.2025.

¹¹¹ Alçık Engürülü (n 2) 138; Nolan, Children and Future Generations Rights (n 47) 522.

Diğer yandan Türkiye'deki hukuk düzeninde gelecek nesillerin hak sahibi olmaması; kamu makamlarının aldığı veya alacağı kamu politikalarının hazırlanma aşamasında gelecek nesillerin menfaatlerinin değerlendirmeye alınmaması sonucunu doğurmaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'de hukuk düzeninde yasama organları tarafından yapılan ve yürürlüğe giren genel düzenleyici işlemler oluşturulurken ve yürürlüğe girdikten sonra uygulanırken gelecek nesillerin hakları açısından bir inceleme ve değerlendirme yapılamaması sonucunu doğurmaktadır. Bugün, bir genel düzenleyici işlem yapılırken, o işlemin sebebi, amacı, konusu belirlenirken günümüz koşullarında bugün hukuk düzeninde hak sahibi olanlar açısından bir belirleme yapılmaktadır. Böylece, o genel düzenleyici işlem neticede var olan kişilere uygulanmaktadır. Gelecek nesillere hak sahibi olma statüsü veren bir hukuk düzeninde bile bir genel düzenleyici işlemin yapım sürecine halkın katılımı söz konusu olabilse de henüz doğmamış ve var olmayan gelecek nesillerin kendi haklarını savunabilmeleri ve kendi hakları açısından o işlemin yapımına katılım sağlayarak görüş bildirmeleri söz konusu olamamaktadır. Bu hususta ancak henüz doğmamış olan gelecek nesilleri temsil eden bir temsilcinin bu genel düzenleyici işlemin yapım aşamasına katılarak onlar lehine görüş bildirebilmesi mümkün olmaktadır. Yasama organları veya genel düzenleyici işlem yapma yetkisine sahip kamu makamları ve kamusal politika yapımcıları, bir genel düzenleyici işlemi yaparken, özellikle iklim değişikliğinin kümülatif zararlı etkileri yahut belirli bir yerdeki çevre tahribatı açısından bugün var olmayan ve doğmamış kişiler üzerinde bunun etkisinin nasıl olacağı ve henüz doğmayanlar açısından bu zararlı etkilerin nasıl ortadan kaldırılabilceği üzerine düşünmemektedirler. Dolayısıyla, mevcut kamusal politika kararlarının gelecek nesillere orantısız bir yük bindirmekte ve öncelikli olarak bugün yaşayanlara fayda sağlamakta; bunun karşısında gelecek nesillerin bir kamusal politika kararının alınmasına katılamamaktadırlar¹¹². Uzun

¹¹² Marij Swinkels ve diğerleri, 'Future Design in the Public Policy Process: Giving a

vadede görünür sonuçlar ve zararlı etkiler doğuran çevresel meseleler, henüz doğmamış olan gelecek nesilleri de olumsuz olarak etkilediğinden, nesiller arası adaletin tesis edilmesi için devletin yürüteceği kamu politikalarının gelecek nesilleri de kapsayıcı ve uzun vadeli ve çok yönlü bilimsel veri analizlerini içerecek şekilde yürütülmesi gerekmektedir¹¹³.

GY'de, bir çevresel kararın çocuklar üzerinde önemli bir etkisi olabileceği durumlarda, çocukların üstün menfaatlerini değerlendirmek ve belirlemek için daha ayrıntılı bir prosedür yürütmek; etkili ve anlamlı katılımları için fırsatlar sağlamak gerektiği ifade edilmiştir. Çocuğun haklarından etkin bir şekilde faydalanabilmesi için çevresel zarar bağlamında çocukları riske atan özel durumların değerlendirilmesi onların üstün menfaatlerinin bir gereğidir. Çocuğun üstün menfaatinin gözetilerek, çocukları ve onların çevrelerini ilgilendiren meseleler kapsamında, plan, program, politika veya kararlar alınırken, bunların çevresel etkisini değerlendirmenin yanı sıra çocuk haklarına etkisinin de değerlendirilmesi için çocuk hakları etki değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de, çocukları da ilgilendiren çevresel meselelere ilişkin olarak yapılan çevresel etki değerlendirmeleri kapsamında yürütülen bir iç prosedür veya ayrıca çocuk hakları etki değerlendirmesi adında yürütülen özel prosedürler bulunmamaktadır. Ayrıca anılan özel prosedürleri düzenleyici bir mevzuat da bulunmadığından bu konuda prosedürel bir hukuki boşluk doğmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda¹¹⁴,

Voice to Future Generations' (2025) Policy Studies 1.

¹¹³ Swinkels ve diğerleri (n 112) 2.

¹¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, '2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı', <<https://www.aile.gov.tr/media/132816/turkiye-c-ocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2023-2028-dijital.pdf>> Son Erişim Tarihi:09.09.2025.

çocukların çevrelerini ilgilendiren meselelerde politika ve kararların alınması aşamasında çocuk hakları etki değerlendirmesinin yürütülmesine yönelik genel bir mevzuat hazırlığının da bulunmadığı görülmüştür.

Komite Türkiye'nin periyodik raporu üzerine sunduğu sonuç gözlemlerinde, çocuk hakları ve çevre hususunda, Türkiye'nin iklim değişikliği kaynaklı ve diğer doğal afetler ile bunların sonucunda ortaya çıkan zorunlu yerinden edilme ve gıda güvensizliği ile ilgili olarak karşı karşıya olduğu önemli riskler konusunda endişe duyulduğunu not etmiştir. Bu kapsamda, komite, Türkiye'ye özellikle iddialı bir azaltım planı geliştirerek, çocukların özel ihtiyaçlarına ve hassasiyetlerine cevap verecek şekilde Ulusal İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nı uygulayarak, çocukların çevresel konulardaki karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlamasını tavsiye etmiştir. Ayrıca, komite, iklim değişikliği ve doğal afetler de dâhil olmak üzere çevresel bozulma konusunda çocukların farkındalığını ve hazırlıklarını, tüm okul müfredatlarına dâhil ederek artırmasını ve çocukların haklarını korumak amacıyla, erken uyarı sistemi oluşturulması ve doğal afet ve acil durumların yüksek riskini ele alan bir politika geliştirmesini tavsiye etmiştir¹¹⁵. Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda, kurumlarda çocuklara yönelik karar alma mekanizmalarının güçlendirilmesi stratejik hedefi doğrultusunda iklim değişikliği, kriz ve acil durumlar için hazırlık modelinin geliştirilmesi ve uygulanma sürecinde çocuklara rol verilmesi hususunda Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) sorumlu kurum olarak belirlenmiştir. Ayrıca, iklim değişikliği, sıfır atık ve kaynakların verimli kullanımı konularında uluslararası çocuk katılımı platformunun oluşturulması hususunda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı sorumlu kurum olarak belirlenmiştir¹¹⁶. Çevresel meselelerde çocukların aktif katılımının ele alındığı bu hedeflerden iklim değişikliği, kriz ve acil durumlar için hazırlık

¹¹⁵ United Nations, Committee on The Rights on The Child (n 92) parag.40.

¹¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (n 100) 71.

modeli ile bu konularda uluslararası çocuk katılım platformunun oluşturulması hususunda henüz somut adımların atılmadığı görülmüştür. Ancak, iklim değişikliği ve doğal afetler de dâhil olmak üzere çevresel bozulma konusunda çocukların farkındalığını ve hazırlıklarını, tüm okul müfredatlarına dâhil ederek artırmak hususunda, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından çevre eğitimi ve iklim değişikliği isimli bir ders, zorunlu eğitim kapsamına alınarak eğitim öğretim müfredatına konulmuştur¹¹⁷.

Yatay etki doktrini uyarınca devletin, kişilere tanınan temel hak ve özgürlükleri üçüncü kişilerin eylemlerine karşı koruma yükümlülüğü bulunmaktadır¹¹⁸. Bu yükümlülük kapsamında, endüstriyel ve tehlikeli faaliyetler yürüten ve bu faaliyetleri sebebiyle çevresel bir bozulmaya veya çevre kirliliğine sebebiyet verecek özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerinin bu eylemleri sebebiyle çocukların haklarının ihlal edilmesi durumunda devletlerin koruma yükümlülüğünü yerine getirmediğinden söz edilebilir. 26 sayılı GY’de, devletlerin özel hukuk tüzel kişilerinin faaliyet ve eylemlerinin çocuk hakları üzerindeki etkilerini belirlemek için riski esas alan bir süreç olan durum tespiti (*due diligence*) prosedürünü uygulamaları gerektiği ifade edilmiştir. Anılan özel hukuk tüzel kişilerinin çocuk hakları açısından zorunlu olarak uyguladıkları bir durum tespiti prosedürü de Türkiye’de bulunmamaktadır.

b. Hukuki Engeller

Komite, 26 sayılı GY’de ifade ettiği yükümlülükler kapsamında çocukların mahkemeye erişim hakkıyla ilgili olarak devletlerin, çevresel meselelerde

¹¹⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, ‘Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Planı’ <<https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1143>> Son Erişim Tarihi:09.09.2025.

¹¹⁸ Oya Boyar, ‘Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yan Etki’ iç Sibel İnceoğlu (Ed.) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme (Avrupa Konseyi 2013) 63.

çocukların temel hak ve özgürlüklerinin ihlaline sebep olan veya olabilecek durumlarda mahkemeye başvurma imkânının tanınması ve çevresel bozulmalardan ve zararlardan doğan çocuk hakları ihlallerine dair yargılamaya başvurabilmek için gereken zaman aşımı sürelerinin uzun süreleri kapsayıcı olmasını belirtmiştir¹¹⁹. Ayrıca, çevresel meselelerde karar alma süreçlerinde çocuğun dinlenilme hakkının göz ardı edilmesi halinde de çocuğun mevcut itiraz veya şikâyet yollarına başvurabilme imkânının tanınması gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 36. maddesinin 1. fıkrasına göre, “*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*”

Ancak çocukların kanuni temsilcileri olmaksızın bizzat ve tek başlarına bir yargılamanın tarafı olabilmeleri Türk hukukunda mümkün olamamaktadır. Bir çocuk, mahkemeye başvurma hakkını kullanmak istiyorsa, kanuni temsilcisi aracılığıyla bunu kullanabilmektedir. Bu hususta komite de yetişkinlerin çocukları bir yargılamada temsil etme zorunluluğunun çocukların mahkemeye başvuru haklarını kullanmaları açısından zorluklar meydana getirdiğini not etmektedir¹²⁰. Komitenin işaret ettiği zorluk, çocuğun mahkemeye başvurmak istediği ancak kanuni temsilcisinin buna icazet etmediği bir duruma ilişkin olabilir. Bu durumda çocuğun iradesine karşı gelinmesi, kanuni temsilcinin çocuğun üstün menfaatini gözetmesi amacıyla olabilir. Ancak çocuk mahkemeye başvurmayı istiyor iken kanuni temsilcinin çocuğun bu isteğini göz ardı edip mahkemeye başvurmaması, her zaman çocuğun üstün menfaatine olmayabilir. Yahut çocuğun kanuni temsilcisinin bizzat kendi eylem veya davranışlarıyla

¹¹⁹ United Nations Committee on The Rights on The Child (n 14) parag.82-85.

¹²⁰ United Nations, Committee on The Rights on The Child, ‘General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6)’, CRC/GC/2003/5, <<https://docs.un.org/en/CRC/GC/2003/5>> Son Erişim Tarihi:28.09.2025, parag.24; Müberra Algan, Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları (On İki Levha Yayıncılık 2021) 653, 655; Alçık (n 35) 202.

çocuğun haklarını ihlal etmesi söz konusu olabilir¹²¹. İşte bu hallerde, çocuğun mahkemeye başvurma hakkının, sırf çocuk olması dolayısıyla bizzat bir yargılamanın tarafı olamaması sonucu doğmaktadır. Öğretide, çocuğun mahkemeye başvuru hakkını kanuni temsilciden bağımsız olarak bizzat kullanamaması tartışılmaktadır. Özellikle çocuğun gelişen yeteneklerine gereken ağırlık verilmeksizin kategorik olarak 18 yaşın altında olan tüm çocukların bu hakkını bizzat kullanabilmesinden mahrum bırakılmasının tartışılabileceği ifade edilmektedir¹²². Bu tartışma, bilhassa ÇHS'nin 5. maddesi kapsamında yapılabilir¹²³. Çocuğun gelişen yeteneklerinin arttığı ölçüde, çocuğun kanuni temsilcisinin çocuk üzerindeki yol gösterme ve yönlendirmelerinin o ölçüde azalması şeklinde bir adil denge gözetilebilir. Bazı ülkelerde olduğu gibi çocuklara ilişkin kanunlarda belirli yaş gruplarındaki çocuklara dava açma yetkisinin tanınması buna bir çözüm olabilir¹²⁴.

Çocuklara kendilerini ilgilendiren meselelerde dava açma hakkının tanınmasının yanında, çocuğun tarafı olduğu yargılamada ücretsiz adli yardımdan faydalanabilmesi de bir o kadar mühimdir. Komite, 26 sayılı GY'de çocukların adli yardımı ve etkili yasal temsili de içerecek şekilde ücretsiz hukuki ve diğer uygun yardımlara erişebilmesine dikkat çekmiştir. Bu hususta, Türkiye'de çocuklara ceza yargılamaları kapsamında ücretsiz hukuki yardım alma imkanı tanınmakta ve ücretsiz bir avukatla temsilleri sağlanmaktayken; medeni

¹²¹ Algan (n 101) 655.

¹²² Ton Liefwaard, 'Access to Justice The Children: Towards a Specific Research and Implementation Agenda', (2019) 27(2) The International Journal of Human Rights 205.

¹²³ Çocuk Hakları Sözleşmesinin 5. maddesi şöyledir: "*Taraf Devletler, bu Sözleşme'nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.*"; Alçık (n 34) 204.

¹²⁴ Algan (n 101) 656.

yargılamalar için bunun belirli zorunlu koşulları taşımakla belirli ölçüde sağlandığı görülmektedir.

2. 26 Sayılı Genel Yorumun Türkiye’de Uygulanmasının Önündeki Hukuki Boşlukların Doldurulması ve Engellerin Aşılması Üzerine Önerilerimiz

ÇHS’nin 12. maddesinde yer alan çocuğun dinlenilme hakkı da göz önüne alındığında çocukları yakından ilgilendiren çevre ve iklim değişikliği konularında görüşlerini oluşturma kabiliyetini haiz çocuğun, görüşlerini özgürce ifade etme hakkı ile çocuğun yaşı ve olgunluk derecesi gözetilerek, bu hususta gereken özen gösterilerek bu görüşlerin tanınması veya en azından dikkate alınması gerekmektedir. Çocuğun konuya dair görüşleri süreç içerisinde en azından dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Komitenin 26 sayılı GY’de devletlere attığı yükümlülükler kapsamında çevreyle ilgili projelerin yürütülme süreçlerine, karar alma mekanizmalarına anlamlı şekilde dâhil edilmeleri, çevre ile ilgili alınacak kararlar öncesinde bilgilendirilmeleri ve katılımlarının sağlanması hususunda hukuki boşluklar bulunduğu tespit edilmiştir. Bu boşluklar, esasen çocuğun çevresel meselelere katılımını temin edecek bir çocuk hakları etki değerlendirmesi olarak anılan bir sürecin hukuki düzenlemelerle teminat altına alınmamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de çevre kanununda insan hakları etki değerlendirmesine ilişkin yapılacak bir kanuni düzenleme ve kanun altı genel düzenleyici işlemlerle de bu insan hakları etki düzenlemesinin ve savunmasız gruplar açısından uygulanması zorunlu bir çocuk hakları etki değerlendirmesine ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Böylece, çevre ile ilgili meselelerde çevresel etki değerlendirmesinin yanı sıra çevre ile ilgili yapılması öngörülen plan, program veya projenin insan haklarına ve özellikle çocuk haklarına olumsuz etkilerinin olup olmadığı değerlendirilebilecektir. Buna ek olarak, genel düzenleyici işlemlerin hazırlığı veya yürütme organının politika üretme aşamasında da insan hakları etki değerlendirmesi aşamasının olması gerekmektedir.

Ayrıca, devletin iklim değişikliğine ve çevreye ilişkin politikaların hazırlığı aşamasında da çocukların görüşünün alınmasına ilişkin bir hukuki düzenleme de bulunmamaktadır. Anılan hukuki boşlukların kanunlarla çerçevelerinin çizilmesi ve kanun altı genel düzenleyici işlemlerle de düzenlenmesi gerektiği görüşündeyiz. Anılan hukuki düzenlemelerin işlerliğini sağlamak adına da çevresel karar verme süreçlerinin tamamında çocuklar tarafından erişilebilir mekanizmalar oluşturulmalıdır.

GY'nin temel meselesi olan iklim değişikliği ve çocuk hakları meselesiyle çok yakından ilişkili olan gelecek nesillerin hakları hususunda, Türkiye Cumhuriyeti anayasasında ve ilgili kanuni düzenlemelerde gelecek nesillerinin haklarının açıkça ve ayrıca tanınarak güvence altına alınması gerektiğini ifade etmek isteriz. Gelecek nesillerin haklarının özellikle anayasadaki temel hak ve özgürlükler kapsamında güvence altına alınması, iklim değişikliğinin kümülatif etkilerinden defaten etkilenecek olan henüz doğmamış olanlar ve yarının çocuklarının haklarının korunması açısından oldukça önemlidir.

Özellikle gelecek nesillerin hakları açısından, Türkiye'deki kamu otoritelerinin var olan hukuk düzeni içerisinde dahi, kamu politikalarını belirlerken ve genel düzenleyici işlemleri yaparken, gelecek nesillerin menfaatlerinin uzun vadeli analizlerle incelenmesi gerekmektedir. Türkiye'de yürütülen iklim değişikliği, çocuk hakları ve gelecek nesillerin hakları üçgeninde yürütülen veya yürütülmesi planlanan kamu politikalarına bakıldığında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile İklim Değişikliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının özel olarak gelecek nesillerden ve onların haklarından bahseden bir eylem planının olmadığı görülmüştür. Sadece İklim Değişikliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının iklim değişikliği eylem planında iklim değişikliğinin gelecekteki etkilerinin ve risklerinin belirlenmesinin amaçlanması söz konusudur¹²⁵. İklim Değişikliği,

¹²⁵ Türkiye Cumhuriyeti, İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023,

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından kamuoyu ile paylaşılan İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)'nda “*Türkiye, iklim değişikliğinin çok yönlü ve karmaşık bir sorun olduğunu, ciddi çevresel ve sosyoekonomik sonuçlara yol açabileceğini ve bu etkilerin gelecekteki nesillerin yaşamını tehdit eden en önemli zorluklardan biri haline geleceğini bilmektedir*¹²⁶.” şeklinde, gelecekteki nesillerden açıkça bahsedilmektedir. Ayrıca uyum stratejisi ve eylem planında, sera gazı salımlarının azaltılması ile iklim değişikliğine uyum sağlanması gerekliliğinin ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında uluslararası iş birliğinin önemine dikkat çekilmiştir¹²⁷. Ancak, gelecek nesillerin haklarının korunması adına alınacak somut tedbirlere dair bir açıklama yer almamaktadır. Aslında burada, bakanlığın iklim değişikliğinin gelecek nesillerin yaşamını, haklarını tehdit eden bir sorun olduğu açıkça belirtilmesine rağmen, bu sorunu çözecek çözümleri içerir tedbirlere yönelik harekete geçilmemesinin önünde hukuki bir engel mi olduğu yoksa var olan hukukun buna imkân mı tanıdığı sorusuna bir cevap verilmesi gerekmektedir. Fikrimizce, anayasada açıkça gelecek nesillerin hakları yer almasa bile, çocuk hakları kapsamında, bugünün çocukları ve yarının yetişkinleri olarak iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden çocukları korumak adına geleceğe yönelik iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik alınacak tedbirlerin kamu makamları tarafından alınmasının önünde hukuki bir engel bulunmamaktadır. Keza, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının da iklim değişikliğinin gelecekte gerçekleşecek olumsuz etkilerinden çocukları korumak

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editedordosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

¹²⁶ Türkiye Cumhuriyeti, İklim Değişikliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), <<https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/Iklim%20Degisikligine%20Uyum%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plani.pdf>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025, 27.

¹²⁷ Türkiye Cumhuriyeti, İklim Değişikliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) (126) 36.

için geleceğe yönelik alınacak tedbirleri belirlemek ve çalışmalar yapmak hususunda hukuki bir engel bulunmamaktadır. İklim değişikliği, çocuk hakları ve gelecek nesillerin hakları üçgeninde her iki bakanlığın da bu konu üzerine eğilmemesi ve çalışmalar yapmaması yahut yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de bu kapsamda bir genel düzenleyici işlem hazırlamıyor oluşu, var olan hukukun buna olanak tanınması şeklinde yorumlanabilecektir. Dolayısıyla, Türkiye'deki kamu makamlarının politik tercihinin bu açıdan uzun vadeli ve geleceğe yönelik olmaktan uzak olması eleştirilebilir bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün mevcut nesiller ile gelecek nesillerin menfaatlerinin korunması ve dikkate alınabilmesi için oluşturulacak kamusal politikaların uzun vadeli ve geleceğe yönelik olması gerekmektedir. Bu konuda, öğretilerde, politika süreçlerinde “gelecek tasarımı” isimli geleceğe yönelik yönelimi geliştirmek amacıyla, karmaşık uzun vadeli sorunlarla başa çıkmaya uygun, görünüşte basit bir yenilikçi politika tasarımı uygulanması gerektiği ifade edilmektedir¹²⁸. Bu politika tasarımı kapsamında, karar alma sürecine katılanlardan bir grubun hayali bir gelecek neslin menfaatlerini temsil etmeleri ve gelecek nesillermiş gibi düşünerek müzakere sürecine katkı sunmaları istenmektedir¹²⁹. Türkiye’de, politika üretim ve yapım sürecinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde çocuk ve insan hakları ile iklim değişikliği ve çevresel meseleler kapsamında çalışan komisyonlar ve özellikle cumhurbaşkanlığına bağlı politika kurullarının anılan süreçlere gelecek nesillerin menfaatlerinin temsil edilmesini sağlayıcı prosedürler geliştirmesi ve getirmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Ayrıca, kamu politikalarının uygulanması aşamasında da katılımcı prosedürlerin yürütülerek bu prosedürlerde çocukların ve gelecek nesillerin de müdahil olmalarının sağlanması

¹²⁸ Swinkels ve diğerleri (n 112) 3.

¹²⁹ Swinkels ve diğerleri (n 112) 6.

gerektiği fikrindeyiz.

Ayrıca, kanımızca Türkiye'nin 26 sayılı GY'yi uygulayabilmesi için özel hukuk tüzel kişilerinin çevresel kirlilik veya bozulmanın meydana gelebileceği faaliyetler gerçekleştirirken çocuk hakları durum tespiti prosedürünü uygulayacak hukuki çerçevenin ve mekanizmaların da oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti anayasasında düzenlenen hak arama özgürlüğünün ve adil yargılanma hakkının da bir gereği olarak, çocukların iklim değişikliği ve çevresel meselelerde kanuni temsilcileri olmaksızın bizzat ve tek başlarına bir yargılamanın tarafı olabilmelerinin önündeki hukuki engellerin kaldırılması gerektiği düşüncesindeyiz. Ancak çocuklara bizzat ve kanuni temsilcileri olmaksızın dava açma hakkının tanınırken, her halükârda çocuğun üstün menfaati gözetilmeli ve bunun şartları sıkı bir şekilde kanun ile düzenlenmelidir¹³⁰. Aksi halde, çocukların kanuni temsilcileri olmaksızın bir yargılamaya taraf olmaları, kötü niyetli kişiler tarafından yönlendirilmelerinin bir sonucu olabilir. Yahut 18 yaşın altında olan çocuklar belirli yaş aralıkları gözetilerek yapılacak bir ayrımla, çocukların bir yargılamanın bizzat tarafı olmalarına izin verilebilir. Bu hususların, çocuğun üstün menfaati gözetilmek suretiyle değerlendirilerek kanuni düzenlemeler yapılması gerektiği fikrindeyiz. Ayrıca, tüm bu anılanlar gözetilmek suretiyle çocuklara kanuni temsilcilerinin icazeti olmaksızın bizzat dava açma ehliyeti tanındığı halde, çocukların yargılama kapsamında ücretsiz hukuki yardımdan faydalanabilmeleri için de buna dair kanuni düzenlemeler de yapılmalıdır.

SONUÇ

İklim krizinin bir çocuk hakları krizi olduğu ve çocukların yetişkinlere nazaran

¹³⁰ Algan (n 101) 655; Alçık (n 34) 208.

iklim değişikliğinin zararlı etkilerine daha açık oldukları unutulmamalıdır. Öyle ki, küçük yaştaki çocuklar ve henüz doğmamış yakın zamanda doğacak çocuklar diğer bir deyişle gelecek nesiller bugünün yetişkinlerine göre daha fazla anılan zararlı etkilerle iç içe olacaktılar. Bugün, güncel bilimsel veriler iklim değişikliğinin zararlı etkilerinin çocuklar üzerindeki fiziksel ve ruhsal olumsuz etkilerini doğrulamaktadır. Bu fiziksel ve ruhsal olumsuz etkilerin de çocukların temel hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği aşıkardır. Dolayısıyla, hak ihlaline sebebiyet verecek bu zararlı etkilerin artmasını engellemek için başta hem devlete hem de özel hukuk tüzel kişiliklerine ve aslında hepimize büyük sorumluluklar düşmektedir. İklim değişikliği ve çocuk hakları ekseninde, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, hem verdiği Sacchi ve diğerleri v. Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya ve Türkiye kararlarıyla hem de ardından yayımladığı 26 sayılı GY ile bu hususta devletlerin alması gereken tüm tedbirleri ve yükümlülükleri detaylı olarak açıklamaktadır. Komite tarafından hazırlanan 26 sayılı GY, iklim değişikliği ve çocuk hakları ilişkisini açıkça ve sistematik bir şekilde ele alan, devletlerin bu konudaki yükümlülüklerini normatif bir çerçevede değerlendiren önemli bir belgedir.

Komitenin genel yorumları uyulması zorunlu ve uyulmaması halimde hukuki yaptırımlar gerektiren bir metin değildir. Ancak, böyle bir metin olması GY'de belirtilenlerin önemsiz olduğu sonucunu doğurmamaktadır. Aksine, bugün uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin yargısal olmayan denetim mekanizmaları ile bu mekanizmalarca verilen kararlar, oluşturulan raporlar, yorumlar ve benzeri yumuşak hukuk belgeleri yarının ve yakın gelecekte uluslararası insan hakları mahkemeleri ve ulusal mahkemelerce verilecek olan mahkeme kararlarının içeriğinde yer alacak hususları oluşturma potansiyelini taşımaktadırlar. Dolayısıyla, anılan yumuşak hukuk belgeleri bugün hukuken bağlayıcı ve bir hukuki yaptırımı içermeseler bile, devletler tarafından bunlarda belirtilen hususlara uygun davranılması olması gereken hukukun meydana

getirilmesi açısından önemlidir. GY’de belirtilen hususlar, ulusal ve uluslararası mahkemelerin önlerine gelen uyuşmazlıklarda kullanabileceği ve kararlarının gerekçelerinde yer verebileceği birtakım hukuki yorumları içermektedir. Yahut, gelecekte bu konuda hazırlanabilecek bir uluslararası sözleşmede yer alacak hükümlere temel teşkil edebilir.

26 sayılı GY’de belirtilen somut tespit ve yükümlülüklerin Türkiye açısından uygulanabilmesi için Türk hukukunda bazı hukuki boşluklar ve engeller bulunmaktadır. Gelecek nesillerin haklarının açıkça Türk hukuk düzeninde güvence altına alınmaması, çocukları ve onların çevrelerini ilgilendiren meseleler kapsamında, plan, program, politika veya kararlar alınırken, bunların çevresel etkisini değerlendirmenin yanı sıra çocuk haklarına etkisinin de değerlendirmek üzere bir etki değerlendirme prosedürünün bulunmaması ve özel hukuk tüzel kişilerinin faaliyet ve eylemlerinin çocuk hakları üzerindeki etkilerini belirlemek için riski esas alan bir süreç olan durum tespiti (*due diligence*) prosedürünün bulunmaması bunlara örnek verilebilir. Ayrıca, devletin iklim değişikliğine ve çevreye ilişkin politikaların veya genel düzenleyici işlemlerin hazırlığı aşamasında da çocukların görüşünün alınması için örneğin, ülkedeki tüm çocukları ve onların menfaatlerini temsil edecek bir çocuk grubunun görüş bildirebilmesine dair bir hukuki düzenleme de olmadığı görülmüştür.

Türkiye’de çocuğun mahkemeye başvurma hakkı, sırf çocuk olması, diğer bir deyişle 18 yaşını doldurmamış olması dolayısıyla bizzat, kanuni temsilcisi olmaksızın bir yargılamanın tarafı olamaması sonucunu doğurmaktadır. Anılan hukuki boşlukların doldurulması ve engellerin aşılması çocukların iklim değişikliği ve çevresel zararlar kapsamında haklarını etkili bir şekilde koruyabilmeleri için gereklidir. Ayrıca 26 sayılı GY’de yer alan devlet yükümlülüklerinin Türkiye tarafından yerine getirilmesi, Türkiye aleyhine gelecekte komiteye yapılacak başvuruların önünü kesmesinin yanı sıra, Türkiye’de çevresel meselelerde çocukların ve çocuk haklarının etkili bir şekilde

korunmasını sağlayacak ve hak ihlallerini azaltıcı bir rol oynayacaktır.

Bu kapsamda, çalışmamızda, anılan hukuki boşlukları dolduracak şekilde mümkün ise gelecek nesillerin haklarına anayasal statü kazandırılması; özellikle çocuk hakları etki değerlendirme prosedürünün kanuni çerçevesinin oluşturulması ve kanun altı genel düzenleyici işlemlerle de bu prosedürün uygulanmasına dair detaylı kuralların konulması; özel hukuk tüzel kişilerince zorunlu olarak yürütülmesi gereken durum tespiti prosedürüne ilişkin de kanuni çerçevenin çizilmesi önerilmiştir.

Hukuki engeller kapsamında belirtilen çocuklara dava açma yetkisi verilmesi ve yargılama kapsamında ücretsiz hukuki yardımdan faydalandırılmalarına ilişkin ise, kanuni temsilcinin çocuğun üstün menfaatini gözetmediği veya çocuğun hak ihlaline bizzat kanuni temsilcinin sebebiyet verdiği durumlarla sınırlı olmak üzere ya da kategorik olarak 18 yaşın altındaki tüm çocuklara bizzat dava açma hakkı vermemek gibi tıpkı bunların tümüne dava açma hakkı vermektense, belirli yaş kategorileri ve algılama düzeyleri belirlenmek suretiyle örneğin, küçük çocuk ve erişkin çocuk ayrımı yapmak veya nesnel ölçütlere dayanan bilimsel birtakım testlerle çocuğun anlama ve kavrama olgunluğunu ölçücü bir test uygulanmak suretiyle bu test sonucunda algılama ve kavrama olgunluğunu haiz çocukların bizzat dava açabilmelerine imkân tanınmasına ve dava açabilen çocukların da ücretsiz hukuki yardımdan yararlanabilmelerine ilişkin gereken hukuki düzenlemelerin çocuğun üstün menfaatini sağlamak üzere sıkı şartlara bağlı olarak yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Alçık Engürülü M, ‘AİHM’in Çevre İçtihadının İklim Değişikliği Davalarına Uygulanabilirliği’, (2023) 72 (3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1007, 1054.

Alçık Engürülü M, Çevresel Halk Katılımının Bir Aracı Olarak Yargı (Yetkin

Yayınları 2025).

Alçık M, 'Koruma/Özerklik Dengesinde Çocuğun Dinlenilme Hakkı ve Mahkemeye Erişimi' iç Şafak Evran Topuzkanamış (ed), İnsan Haklarında Buluşmak (On İki Levha Yayıncılık 2022).

Algan M, Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları (On İki Levha Yayıncılık 2021).

Alston P ve Mégret F, 'Introduction Appraising the United Nations Human Rights Regime' iç Frédéric Mégret ve Philip Alston (edr), The United Nations and Human Rights A Critical Appraisal, (2. Bası, Oxford University Press 2020).

Araújo R ve Koessler L, 'The Rise of the Constitutional Protection of Future Generations', (VerfBlog August 2022) <<https://verfassungsblog.de/the-rise-of-the-constitutional-protection-of-future-generations/>> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

Arts K, 'Children's Rights and Climate Change' iç Claire Fenton-Glynn (ed), Children's Rights and Sustainable Development: Interpreting the UNCRC for Future Generations (Cambridge University Press 2019).

Atılğan Pazvantoğlu C, 'Yumuşak Hukuk Tartışmaları Çerçevesinde BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin Değerlendirilmesi', (2021) 27 (2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 1131, 1155.

Bakker C, 'Climate Change and Children's Rights' iç Jonathan Todres ve Shani M. King (edr), The Oxford Handbook of Children's Rights (Oxford University Press, 2020).

Boyar O, 'Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yan Etki' iç Sibel İnceoğlu (ed), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme (Avrupa Konseyi, 2013).

Constitute

Project,

https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&q=future%20generations&status=in_force Son Erişim Tarihi:13.11.2025.

Düwell M ve Bos G, 'Why'Rights' of Future People?' iç Marcus Düwel ve diğerleri (edr), Towards the Ethics of a Green Future the Theory and Practice of Human Rights for Future People, (Routhledge 2018) 9, 27.

Evans C, 'Introduction Appraising the United Nations Human Rights Regime' iç Frédéric Mégret ve Philip Alston (edr), The United Nations and Human Rights a Critical Appraisal (2. Bası, Oxford University Press 2020).

Gosseries A, 'On Future Generations' Future Rights' (2008) 16 Journal of Political Philosophy 446, 474.

Herstein OJ, 'The Identity and (Legal) Rights of Future Generations' (2009) 77 5/6 The George Washington Law Review 1173, 1215.

Horn L, 'Climate Change Litigation Actions for Future Generations' (2008) 25 Environment and Planning Law Journal 115-135.

Köybaşı S, İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık (On İki Levha Yayıncılık 2023).

Köybaşı S ve Özkardeş N, 'İnsan Hakları Çerçevesinde İklim Değişikliğinden Meydana Gelecek Felaketlerden İdarenin Sorumluluğu' (2025) 83 (3) İstanbul Hukuk Mecmuası 1228, 1266.

Lewis B, 'Human Rights Duties Towards Future Generations and The Potential for Achieving Climate Justice' (2016) 34 (3) Netherlands Quarterly of Human Rights 206, 226.

Lewis B, Environmental Human Rights and Climate Change Current Status and Future Prospects (Springer 2018).

Liefaard T, 'Access to Justice The Children: Towards a Specific Research and

Implementation Agenda’, (2019) 27 (2) The International Journal of Human Rights 195, 217.

Maastricht Principles on The Human Rights of Future Generations, <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/new-york/events/hr75-future-generations/Maastricht-Principles-on-The-Human-Rights-of-Future-Generations.pdf>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, ‘Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Planı’ <<https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1143>> Son Erişim Tarihi:09.09.2025.

Nolan A, ‘Children and Future Generations Rights Before the Courts: The Vexed Question of Definitions’ (2024) 13(3) Transnational Environmental Law 522, 546.

Nolan A, ‘General Comment No.26 on Children and the Environment – A Milestone in International Human Rights Law?’, (EJIL:Talk!, Septembre 2023) <www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law/> Son Erişim Tarihi:12.09.2025.

Nolan A, ‘The Children are the Future - Or Not? Exploring The Complexities of the Relationship between the Rights of Children and Future Generations’, (EJIL:Talk!, May 2022) <<https://www.ejiltalk.org/the-children-are-the-future-or-not-exploring-the-complexities-of-the-relationship-between-the-rights-of-children-and-future-generations/>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

Parker L ve diğerleri, ‘When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-Focused Rights-Based Climate Litigation Around the World’, (2022) 13 (1) Journal of Human Rights and The Environment 64, 89.

Ruppel-Schlichting K ve diğerleri, ‘Climate Change and Children’s Rights: An

International Law Perspective' iç Oliver C. Ruppel ve diğeri (edr), Climate Change: International Law and Global Governance, (Nomos Verlagsgesellschaft mbH 2013) 349, 378.

Sanz-Caballero S, 'Children's Rights in A Changing Climate: A Perspective from The United Nations Convention on The Rights of The Child', (2013) 13 Ethics in Science and Environmental Politics 1, 14.

Skogly SI, 'The Right to Continuous Improvement of Living Conditions and Human Rights of Future Generations - A Circle Impossible to Square?' iç Jessie Hohmann ve Beth Goldblatt (edr), The Right to the Continuous Improvement of Living Conditions (Hart Publishing 2021) 147, 163.

Solakoğlu Sayarlıoğlu C, 'İklim Değişikliği ve Çocuk Hakları' iç Türkân Yalçın (ed), Çocuk Yazıları (Savaş Yayınevi 2022).

Statement on human rights and climate change, Joint statement / by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, the Committee on the Rights of the Child and the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, <<https://digitallibrary.un.org/record/3871313>> Son Erişim Tarihi:19.08.2023.

Swinkels M ve diğeri, 'Future Design in the Public Policy Process: Giving a Voice to Future Generations' (2025) Policy Studies 1,21.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, '2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı', <https://www.aile.gov.tr/media/132816/turkiye-c-ocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı-2023-2028-dijital.pdf> Son Erişim Tarihi:09.09.2025.

Türkiye Cumhuriyeti, İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023,

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

Türkiye Cumhuriyeti, İklim Değişikliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), <<https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/Iklim%20Degisikligine%20Uyum%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Planı.pdf>> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

United Nations Framework Convention on Climate Change, <<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>> Son Erişim Tarihi:07.06.2025.

United Nations Human Rights Committee ‘Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, Concerning Communication No. 3624/2019’<https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f135%2fD%2f3624%2f2019&Lang=en> Son Erişim Tarihi 23.09.2025.

United Nations Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of The International Covenant on Civil and Political Rights, on The Right to Life, Adopted by the Committee at its 124th session (8 October to 2 November 2018), < <https://www.refworld.org/docid/5e5e75e04.html>> Son Erişim Tarihi:07.09.2025.

United Nations Human Rights Council, ‘Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child’<<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/110/91/pdf/G1711091.pdf?OpenElement>> Son Erişim Tarihi:29.06.2025.

United Nations Human Rights Council, ‘Report of The Special Rapporteur on The Issue of Human Rights Obligations Relating to The Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment’ <<https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/017/29/PDF/G1801729.pdf?OpenElement>
Son Erişim Tarihi:01.07.2025.

United Nations Human Rights Council, ‘The Impacts of Climate Change on The Human Rights of People in Vulnerable Situations’, A/HRC/50/57, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/336/00/PDF/G2233600.pdf?OpenElement>> Son Erişim Tarihi:05.09.2025.

United Nations, Committee on The Rights on The Child, ‘Concluding Observations on the Combined Fourth and Fifth Periodic Reports of Türkiye’ CRC/C/TUR/CO/4-5 < <https://docs.un.org/en/CRC/C/TUR/CO/4-5>> Son Erişim Tarihi: 09.09.2025.

United Nations, Committee on The Rights on The Child, ‘General Comment No. 26 on Children’s Rights and The Environment, With a Special Focus on Climate Change’ < <https://digitallibrary.un.org/record/4019010?ln=fr>> Son Erişim Tarihi:28.08.2025.

United Nations, Committee on The Rights on The Child, ‘General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6)’, CRC/GC/2003/5, <<https://docs.un.org/en/CRC/GC/2003/5>> Son Erişim Tarihi:28.09.2025.

United Nations, General Comment 26, ‘Report of The First Children and young People’s Consultation September 2022’, <<https://childrightsenvironment.org/wp-content/uploads/2022/09/Report-of-the-first-Children-and-Young-Peoples-Consultation.pdf>> Son Erişim Tarihi:28.08.2025.

Weiss EB, ‘Intergenerational equity’, iç Anne Peters ve Rüdiger Wolfrum (edr), The Max Planck Encyclopaedia of Public International Law, <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law->

9780199231690-e1421> Son Erişim Tarihi:14.11.2025.

Yüksel C, 'İklim Değişikliği ile Mücadelede Bir Araç Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku', (2022) 10 (2) Ceza Hukuku ve Kriminolojisi Dergisi 339, 366.